

BÖLÜM

19

ÖDEMELER BİLANÇOSU

1.ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN TANIMI

Ödemeler bilançosu, bir ülkenin genellikle bir yıllık bir dönem içinde, ülkede yerleşik olarak kabul edilenlerle, dünyanın geri kalan kısmı arasındaki ekonomik ilişkilerin ve ödemelerin sistematik olarak çeşitli hesap grupları altında tutulduğu istatistiki bir rapordur. Bu raporun şematik yapısı aşağıda verilmiştir.

Genel yapısı aşağıdaki gibi olmakla birlikte, özet, analitik ve ayrıntılı sunumlar şeklinde ödemeler bilançoları da hazırlanmaktadır. *Özet sunum*, yalnızca ödemeler bilançosundaki başlıca kalemleri kapsamakta olup, kişi ve kurumların bilgilendirilmesi amacıyla hazırlanmaktadır. Arka sayfadaki şema buna örnektir. *Analitik sunum*, ekonominin genel olarak gelişme seyri hakkında bilgi vererek ekonominin yapısının analiz edilmesine imkan sağlamaktadır. *Ayrıntılı sunum* ise, ödemeler bilançosu hakkındaki en ayrıntılı bilgiyi verir ve en alt hesapları da kapsar. Türkiye’de ödemeler bilançosu, analitik ve ayrıntılı sunum olmak üzere iki şekilde yayınlanmaktadır.

STANDART ÖDEMELER BİLANÇOSU	
1.CARİ İŞLEMLER HESABI	
a) Mal ve Hizmetler	
• Mallar	
• Hizmetler	
b) Gelirler	
c) Cari transferler	
2.SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI	
a) Sermaye Hesabı	
b) Finans Hesapları	
• Doğrudan Yatırımlar	
• Portföy Yatırımları	
• Finansal Türevler	
• Diğer Yatırımlar	
• Rezerv Varlıklar	
3.NET HATA VE NOKSAN	

2.ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN ÖNEMİ

Ödemeler bilançosu birçok yönden önemi olan bir ekonomik göstergedir. Bir ekonominin dış dünya ile olan tüm ilişkilerini gösterir. Belli bir dönem ekonomiyi yönetenlerin başarılı olup olmadığını ödemeler bilançosundaki rakamlardan anlamak mümkündür. Ayrıca ekonominin mevcut ve gelecekteki durumu ile hükümetlerin uygulayabilecekleri politikalar hakkında da fikir vermektedir.

Ödemeler bilançosunun açık ya da fazla vermesi, ayrıca alt hesaplardaki dengesizlikler milli ekonomi üzerinde önemli etkiler yaratır. Ekonomide milli gelir, istihdam düzeyi, yatırımlar, tasarruflar, toplam talep, toplam arz, faiz oranları, toplam harcamalar, kalkınma veya büyüme hızı, enflasyon, döviz kurları, dış borçlar, rezervlerdeki değişimler gibi temel makro ekonomik parametreleri değiştirir. Ekonominin gelişmesini sağlayabileceği gibi krizlere girmesine de neden olabilir.

Bu bakımdan, ödemeler bilançosu ekonomiyi yöneten resmi kişi ve kurumlar tarafından yakından izlenir. Bir açık olması durumunda açıkları kapatmak için politika uygulanması, fazla durumunda ise ters yönde politikaların uygulanması gerekir. Hem hangi politikaların ne yönde uygulanacağını, hem de ne kadar uygulanacağını ödemeler bilançosu hesaplarındaki rakamlar göstermektedir. Gelişmeleri önceden fark edip ekonomide bugünden önlemler almak, ekonomide ortaya çıkabi-

lecek olumsuz gelişmeleri yok edebilir. Bu nedenle ekonomiyi yöneten maliye bakanlığı, merkez bankası, hazine, devlet planlama teşkilatı gibi kuruluşlar tarafından sürekli ve önemle incelenir. Örneğin, dış açıkların fazla olduğu durumlarda, talep fazlalığından dolayı gelecekte döviz kurlarının yükselmesi beklenebilir. Bunu önlemek için merkez bankası piyasaya müdahale ederek döviz satmaya başlar. Böylece, kurların yükselmesi önlenmiş olur.

Ödemeler bilançosu, ihracatçı, ithalatçı ve dış yatırım yapan firmalar için de önemlidir. Bu firmalar gelecekte döviz kurlarındaki gelişmeleri ödemeler bilançosu kayıtlarına bakarak bugünden tahmin edebilirler. Ona göre ihrac fiyatlarını belirlerler veya ithalat yapmaya karar verirler. Dış yatırımcılar da yatırımların maliyeti ve getirisini tahmin etmek için ödemeler bilançosunu izlerler. Ayrıca yabancı bir ülkenin ödemeler bilançosunu inceleyerek o ülkede yatırım yapıp yapmamaya karar verebilirler.

Ödemeler Bilançosu, forward, future, opsiyon ve swap piyasaları gibi geleceğe yönelik döviz piyasalarında işlem yapan spekülörler ve kur riskine karşı korunmak isteyenler için son derece önemlidir. Örneğin, bugünden kote edilen forward kurların, vadesi geldiği günkü spot kurları yansıtıp yansıtmayacağı tahmin edilmesi gerekir. Bunu ödemeler bilançosundaki gelişmelere bakarak anlamak mümkündür. Doların 90 günlük forward kuru 1,40 TL olarak kote edilmiş ise ve ödemeler bilançosunda fazla miktarda açık varsa, o zaman spekülörler, 90 gün sonra kurların çok daha fazla yükselebileceğini tahmin edebilirler. Şimdiden 90 günlük forward piyasalardan döviz alışı sözleşmeleri yaparlar. 90 gün sonrası geldiğinde tahminleri tutar ve dolar kuru 1,50 TL olursa, sözleşmede belirlenen miktarda doları 1,40 TL'den alır ve spot piyasada 1,50 TL'den satarlar. Böylece dolar başına 10 kuruş kazanmış olurlar. Hedging işlemi yapanlar için de aynı mantık geçerlidir.

Dövizle ilgili işlem yapacak herkes ve her firma ödemeler bilançosunu izlemelidir. Örneğin döviz cinsinden taksitle ev, araba alacak olanlar bile gelecekte döviz kurlarının ne olacağı konusunda fikir sahibi olmalıdır. Geçmişte Türkiye'de Emlak Bankasından döviz bazında konut alanların mağduriyeti halen unutulmamıştır.

Bankalar, döviz pozisyonlarını ayarlarken, uluslararası sendikasyon kredileri alırken veya döviz bazında krediler verirken, iştiraklerde bulunurken, döviz kurlarında meydana gelebilecek değişimleri tahmin etmelidir. Bunu ödemeler bilançosundaki gelişmelerden anlamak mümkündür.

Dünya Bankası, IMF, Avrupa Yatırım Bankası gibi kredi veren kuruluşlar, bir ülkeye kredi verip vermemeye karar verirken, o ülkenin diğer verileri yanında öde-

meler bilançosu rakamlarına da bakarlar. IMF, ödemeler bilançosundaki gelişmelere göre o ülke için rapor hazırlar ve yeşil ışığını yakıp yakmamaya karar verir.

Ülkelere kredi notu veren S&P, Moody's gibi kuruluşlar birçok parametrenin yanında ödemeler bilançolarını da incelerler. Ona göre kredi notunu değiştirirler. Bir ülke için kredi notunun düşmesi, uluslararası finans piyasalarından kredi bulamaması, balsa bile kısa vadeli ve yüksek faizli olması anlamına gelir. Ülke hakkında yanlış not vermek ise bazı yatırımcıların o ülkede yatırım yaptıkları için iflas etmelerine neden olabilir.

3.ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN ÖZELLİKLERİ

a) İşlem Süresi

Ödemeler bilançosu kayıtları bir yıllıktır. Aslında daha kısa dönemler itibarıyla da ödemeler bilançoları yayınlanmaktadır. Günümüzde istatistik ve bilgi işlem sistemlerinin hızlı gelişmesiyle aylık ve üç aylık olarak da kayıtlar açıklanabilmektedir. Örneğin, Türkiye'de aylık ve üç aylık ödemeler bilançosu kayıtlarına ulaşmak mümkündür. Ancak, yıldan yıla dış ekonomik ilişkilerdeki değişiklikleri izlemek ve uluslararası karşılaştırmalar yapabilmek için bir yıllık ödemeler bilançosu kayıtları esas alınmaktadır. Mevsimlik veya aylık karşılaştırmaların yapılmasının sakıncaları vardır. Çünkü döviz giriş ve çıkışları mevsimler itibarıyla ülkeden ülkeye çok farklılık gösterebilir. Örneğin, kış turizmine hitap eden ülkelerde kış aylarında turizmden elde edilen dövizler daha fazla olurken, yaz turizmine hitap eden ülkelerde ise yaz aylarında daha fazla döviz girişleri söz konusu olur. Bu durumdaki iki ülkenin belirli bir ayda ödemeler bilançosu kayıtları karşılaştırılarak mantıklı sonuçlara ulaşılamaz.

b) Ülkede Yerleşik Olma

Ödemeler bilançosu kayıtları ülkede yerleşik olanlarla, dünyanın geri kalan kısmı yani dışarıda yerleşik olanlar arasındaki ekonomik ilişkileri ve ödemeleri kapsar. Bir ekonominin yerleşikleri, o ülkenin topraklarında, karasularında, hava sahasında bir yıldan daha fazla süre ile devamlı ve düzenli olarak ikamet eden kurumlar, kişiler, hükümetler, kar amacı gütmeyen özel kuruluşlar ve ticari işletmelerden oluşmaktadır.

Kişiler

Kişiler, bir ülke toprağında bir yıldan daha uzun bir süre ikamet eden, mal ve hizmetler satın alan, üretime katkıda bulunan ve diğer ekonomik faaliyetlere

katılanlardır. Turistler, sporcular, yabancı ülkelerde öğrenim gören öğrenciler, bir ülkede geçici olarak konaklayan ulaştırma taşıtları personeli, ülkeye bir makineyi ve tesisi monte etmeye gelen personel, yabancı ülke hükümetleri veya uluslararası kuruluşlar tarafından bir yıldan kısa süreli görevlendirilen personel, mevsimlik işçiler, sınır işçileri ikamet ettikleri ülkede yerleşik sayılırlar.

Hükümetler

Hükümetler, ülke topraklarında yerleşik bulunan bütün resmi kurum ve kuruluşları, merkezi ve yerel idareleri, ülke toprakları dışında yerleşik bulunan elçilikleri, müşavirlikleri, askeri kuruluşları ve diğer resmi kurum ve kuruluşları kapsar.

Kar Amacı Gütmeyen Özel Kuruluşlar

Kar amacı gütmeyen kuruluşlar, eğitim, sağlık, kültür, eğlence, spor gibi toplumsal hizmetleri ücretsiz veya maliyetlerinin altında bir fiyatla sunan, devlet tarafından finanse edilmeyen tüm kuruluşlardır. Bunlar hangi ülkede yerleşik iseler ve faaliyetlerini yürütüyorlarsa, o ülkenin yerleşik ekonomik kuruluşları olarak kabul edilirler.

Ticari İşletmeler

Ticari işletmeler, bir ülkenin topraklarında mal ve hizmet üretimi, gayrimenkul işlemleri, kiralama, kullanım hakları, mülkiyet, patentler, telif hakları ve o ülke hükümetinin çıkardığı diğer maddi olmayan işlemlerle uğraşan birimlerdir. Bunlar özel veya kamu sektörünün sahip olduğu veya kontrol ettiği parasal ve diğer kuruluşlardır. Birden fazla ülkenin topraklarında faaliyet gösteren çok uluslu şirketler, birden fazla ülkenin topraklarından geçen boru hattı veya demiryolu işletmeleri bölümlendirilir ve her bölüm hangi ülkede faaliyet gösteriyorsa o ülkenin yerleşik olarak kabul edilir. Uçaklar, gemiler, trenler, kamyonlar, balıkçı tekneleri, doğalgaz ve petrol sondaj donanımları gibi hareketli ekipmanlar hangi işletmeye ait ise o işletmenin yerleşik olduğu ülkelerde yerleşik kabul edilirler. Benzer şekilde kiralanmış sermaye malları da hangi işletme tarafından kiralanmış ise o işletmenin yerleşik olduğu ülkede yerleşik kabul edilirler¹.

c) Ekonomik İşlemler

Dış ödemeler bilançosu ekonomik bir tablo olduğuna göre ülkede yerleşik olanlarla olmayanların yaptığı ekonomik işlemlerin kayıtlarını tutmaktadır. Ülkede yerleşik olan mal ve hizmet veya menkul kıymet ihraç edildiğinde karşılığında döviz girişi olur. Tersine, dışarıda yerleşik olarak kabul edilen mal ve hizmet veya menkul

¹ <http://www.hazine.gov.tr/arastirma/odemelerdengesi.pdf>

kıymet ithalinde ise karşılık olarak döviz çıkışı olacaktır. Mal hareketleri, sermaye hareketleri ve karşılığındaki mali hareketler ekonomik olarak kabul edilirler. Ancak bunun istisnaları da vardır. Örneğin, bir firmanın bir donanımı ülkeye geçici olarak sokup, işlem yaptıktan sonra çıkarması karşılığında bir döviz akımı olmayacaktır. Ülkelerin afet zamanlarında birbirlerine yaptıkları insani yardımlar, hibeler, hediyeler veya dışarıda yerleşik ülke vatandaşlarının ülkeye yapmış oldukları nakit veya mal transferleri, bedelleri yurt dışında kazanılmış malların ülkeye girişi veya ülkeden çıkışı karşılığında bir döviz akımı söz konusu olmaz. Bir mal hareketinin karşılığında her zaman bir döviz akımı olmaz, bazen de mal veya sermaye akımları söz konusu olabilmektedir. Örneğin takas, kliring gibi karşılıklı ticaret sistemlerinin kullanıldığı durumlarda, bir ithalat başka bir ihracata veya bir ihracat başka bir ithalata bağlanabilir. Ülkeye kısa süreli sıcak para girişleri karşılığında da bir mal çıkışı olmayacaktır. Ancak bunların her biri ödemeler kayıtlarına geçmektedir.

d) Hesapların Çalışma Şekli

Ödemeler dengesi hesaplarının çalışma şekli, çift taraflı muhasebe sistemine göre dir. Bu bakımdan hesaplar alacaklı (+) ve borçlu (-) işlemler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bir işlem sonucunda ülkeye döviz giriyorsa veya ülke lehine bir alacak hakkı doğuyorsa buna **alacaklı işlem** denir ve ödemeler bilançosuna pozitif olarak kaydedilir. Eğer bir işlem sonucunda ülkeden döviz çıkıyorsa veya ülke borç yükümlülüğü altına giriyorsa buna **borçlu işlem** denir ve ödemeler bilançosuna negatif olarak kaydedilir. Diğer taraftan, borç kayıtları cari işlemler hesabı için mal ve hizmet ithalatını, sermaye-finans hesapları için yükümlülük azalışını veya varlık artışını gösterir. Alacak kayıtları ise cari işlemler hesabı için mal ve hizmet ihracatını, sermaye-finans hesapları için yükümlülük artışı veya varlık azalışını gösterir. Ödemeler bilançosu kayıt sistemi işletmelerin bilançolarından farklıdır. Çalışması kar-zarar hesabınıninkine benzer. Buna göre, hesaplar ve çalışma şekli aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Sonuç, bakiye olarak negatif veya pozitif olarak ödemeler bilançosunda gösterilir.

Ekonomik işlemlerin alacak ve borç kayıtları mülkiyet değişiminin gerçekleştirildiği anda yapılır. İşlemlerin değerlendirmesinde alıcı ve satıcının işlemi gerçekleştirdiği andaki piyasa fiyatları kullanılır.

HESAPLAR	ALACAK Döviz Girişleri Mal ve Hizmet İhracatı Yükümlülük Artışı Varlık Azalışı	BORÇ Döviz Çıkışları Mal ve Hizmet İthalatı Yükümlülük Azalışı Varlık Artışı
CARİ İŞLEMLER HESABI	+	-
Mal Ticareti Hesabı	+	-
Hizmet Ticareti Hesabı	+	-
Tek Yanlı Transfer Hesabı	+	-
SERMAYE VE FİNANS HESABI	+	-
Uzun Vadeli Sermaye Hesabı	+	-
Kısa Vadeli Sermaye Hesabı	+	-

Aşağıda ödemeler bilançosuna yapılan kayıtlarla ilgili örnekler verilmiştir².

ÖRNEK 1: İhracat mal bedeli olarak ihracatçının yurtiçinde yerleşik bir banka nezdindeki döviz tevdiat hebasına, yurtdışında yerleşik ithalatçı tarafından yurtdışından transfer edilen 100 dolarlık işlemin kaydı aşağıdaki şekilde yapılır.

	ALACAK	BORÇ
CARİ İŞLEMLER HESABI İhracat	100 \$	
SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI Diğer Yatırımlar/Varlıklar/ Bankaların Döviz Varlıkları		100\$

ÖRNEK 2: Yurtdışında yerleşik bankalardan yurtiçinde yerleşik bir bankanın sağladığı 100 dolarlık sendikasyon kredisi kullanımının kaydı aşağıdaki şekilde yapılır.

	ALACAK	BORÇ
SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI Diğer Yatırımlar/Varlıklar/ Bankaların Döviz Varlıkları		100 \$
SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI Diğer Yatırımlar/Yükümlülükler/ Krediler	100\$	

² TCMB, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ödemeler Dengesi Müdürlüğü, Ödemeler Bilançosu-Tanım ve Türkiye Uygulaması adlı yayından alınmıştır.

ÖRNEK 3: Yurtiçinde yerleşik bir ithalatçının yurtdışında yerleşik ihracatçıdan 100 dolar tutarındaki malın bedelini fiili ithalatın yapılmasından sonraki vadede ödemek üzere mal alımı yapılmasının kaydı aşağıdaki gibi yapılır. (Not:Nakit ödeme içermeyen bazı işlemler de ödemeler dengesi kayıtlarına alınmaktadır.)

İlk kayıt mal ithal edildiğinde şöyle yapılır:

	ALACAK	BORÇ
CARİ İŞLEMLER HESABI		
Mallar		100 \$
SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI	100\$	
Diğer Yatırımlar/Yükümlülükler/ Ticari Krediler		

Vadesi geldiğinde ve ihracatçıya mal beledi ödendiğinde de şu kayıt yapılır:

	ALACAK	BORÇ
SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI	100 \$	
Diğer Yatırımlar/Varlıklar/ Bankaların Döviz Varlıkları		
SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI		100\$
Diğer Yatırımlar/Yükümlülükler/ Ticari Krediler		

e) Otonom ve Denkleştirici Hesaplar

Ödemeler bilançosundaki hesaplar veya işlemler otonom ve denkleştirici olmak üzere ikiye ayrılır.

Otonom Hesaplar

Otonom hesaplar, cari işlemler hesabı ile sermaye ve finans hesaplarıdır. Bunlar ekonominin gereklerine göre çalışırlar. Örneğin, karlılık amacıyla yönelik olarak ithalatçılar dışarıdan mal ithal ederler. İhracatçılar ise karlarını maksimize edebilmek için dış piyasalara mal satarlar. Sermaye işlemleriyle ilgilenenler de yine kendi düşüncelerine göre sermaye ihraç ve ithalinde bulunabilirler. Aynı işlemleri kamu kesimi de yapabilir. Bu işlemleri yapanlar ödemeler bilançosunun açık ya da fazla vermesiyle ilgilenmezler. Ama yaptıkları işlemler sonucunda dengesizlikler ortaya çıkabilir. Ayrıca istatistiki verilerin toplanması ve işlenmesi sırasındaki hatalar, unutmalar ve eksik kayıtlar da ödemeler bilançosunun dengesiz çıkmasına neden olur, fakat bu ekonomik bir işlem değildir. Bu yüzden bu hesaplara dengesizlik doğuran hesaplar, onlarla ilgili yapılan işlemlere de dengesizlik doğuran işlemler adı verilir.

Denkleştirici Hesaplar

Diğer taraftan rezerv varlıklar hesabına ise *denkleştirici hesap* ve onunla ilgili işlemlere de *denkleştirici işlemler* denilir. Bir yıl içerisinde, cari işlemler ile sermaye ve finans işlemleri sonucunda toplam döviz çıkışları toplam döviz girişlerinden daha fazla ise aradaki fark bir şekilde karşılanacaktır. Bu ise resmi rezervlerdeki azalma ile sonuçlanır. Çünkü ödemelerin gerçekleşebilmesi için merkez bankasından döviz alınacaktır. Bunun yanında eğer ödemelerde parasal altın kullanılıyorsa altın rezervlerinde azalma, SDR kullanılıyorsa SDR pozisyonunda azalma söz konusu olur. Ayrıca denkleştirme amacıyla dış krediler de alınabilmektedir. Tersine, bir yıl içerisindeki döviz girişleri döviz çıkışlarından daha fazla oluyorsa, resmi rezervlerde artış olacaktır. Gözetimli kur sistemlerinde merkez bankalarının döviz piyasasında yapmış oldukları açık piyasa işlemleri sonucunda, rezervlerde değişimler ortaya çıkmaktadır. Eğer ülkede döviz girişleri döviz çıkışlarından daha fazla ise yani dış fazla varsa, döviz arzı döviz talebinden daha fazla olacak demektir. Bu durumda, döviz kurları düşmeye başlar. Bunu önlemek üzere merkez bankası piyasadan döviz

satın alır. Satın alınan dövizler resmi döviz rezervlerini artıracaktır. Diğer taraftan, döviz girişleri döviz çıkışlarına göre daha az ise yani dış açık varsa, döviz talebi döviz arzından daha fazla olacak ve kurlar yükselmeye başlayacaktır. Bunu önlemek için merkez bankası piyasaya döviz satar ve resmi döviz rezervleri azalır.

Ödemeler bilançosunda, otonom hesaplar ile denkleştirici hesaplar arasında bir çizgi çizilir. Üstünde kalan hesaplar otonom hesaplar olduğu için buna aynı zamanda *çizgi üstü hesaplar* da denir. Çizginin altında kalan denkleştirici resmi rezervler hesabına da aynı zamanda *çizgi altı hesaplar* denir.

f) Hesap Birimi

Ödemeler bilançosu kayıtları *genellikle dolar* olarak tutulmaktadır. Ülkenin milli parası cinsinden veya diğer uluslararası geçerliliği olan konvertibl paralar cinsinden tutulmasına engel yoktur. Ancak para birimi seçilirken o para biriminin istikrarlı olmasına dikkat edilir. Dış ekonomik ilişkiler hangi döviz cinsinden yapılırsa yapılsın çapraz kurlar üzerinden bir paraya çevrilir. Dolar olarak tutulmasının nedeni, hem istikrarlı olması ve yıldan yıla karşılaştırmaların yapılabilmesinden hem de uluslararası karşılaştırmalara imkan sağlamasından kaynaklanmaktadır.

g) Akım Kavramı

Ödemeler bilançosunun gösterdiği rakamlar *stok değil, akım* rakamlardır. Kayıtlar her yıl 1 Ocakta başlar ve 31 Aralıkta son bulur. Dolayısıyla ihracat, ithalat ve benzeri rakamlar bir yıllıktır. Daha önceki yıllarda yapılmış olanları kapsamazlar. Dış borç stoku veya ülkedeki toplam yabancı sermaye yatırımları ödemeler bilançosunda yer almaz. Sadece dış borçlardaki ve yabancı sermaye yatırımlarındaki bir yıllık değişimler çıkarılabilir. Bu bakımdan ödemeler bilançosu stok kavram değil, bir *akım kavramdır*.

h) Bilgi Kaynakları

Ödemeler bilançosunun bilgi kaynakları, hesap çeşitlerine göre değişmektedir. Cari işlemler hesabının özellikle fiziki mal ihraç ve ithalatı değerleri gümrük beyannamelerine dayanmaktadır. Bunların yeterli olmadığı durumlarda, örneğin turizm gelirlerinde doğrudan ilgili firmalardan bilgi alınmakta veya anketler yapılarak bilgi sağlanmaktadır. Cari transferler hesabına kaydedilen yabancı ülkelere gelen hibe ve hediyelerin değeri ise tahmin yoluyla bulunmaya çalışılır. Sermaye hareketleri ile resmi rezerv hareketleri merkez bankası ve hazine kayıtlarından elde edilmektedir. Ödemeler bilançosu kayıtları bu verilere dayanılarak merkez bankası tarafından tutulur. Türkiye'nin çeşitli yıllara ait ödemeler bilançolarına yıllık ekono-

mik raporlardan ulaşılabilir. Ancak pratik olarak ve yeni bilgilere ulaşmak için www.tcmb.gov.tr, www.tuik.gov.tr, internet adreslerini ziyaret etmek gerekir.

Türkiye'nin ödemeler bilançosu istatistikleri verilirken yararlanılan başlıca **bilgi kaynakları** şunlardır³:

- *T.C. Merkez Bankası ve Türkiye'de yerleşik bankaların dövizli işlem raporları,*
- *Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan dış ticaret istatistikleri,*
- *TÜİK'ten sağlanan mal ticaretine ilişkin navlun ve sigorta gelir ve giderleri,*
- *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK, T.C. Merkez Bankası tarafından yürütülen anketler,*
- *Kuruluşlardan doğrudan sağlanan veriler,*
- *Yurtdışında yerleşik kişilerin portföy yatırımlarına ilişkin olarak saklama hizmeti veren bankalardan sağlanan stok veriler,*
- *Doğrudan yatırım anketleri,*
- *Yazılı ve görsel basın.*

T.C. Merkez Bankası ve Türkiye'de yerleşik bankaların dövizli işlem kayıtları, işlem mahiyetlerine göre belirlenen yaklaşık 600 istatistik kod esas alınarak aylık olarak elektronik ortamda raporlanmaktadır. Bu kaynak, çoğunlukla Finans Hesaplarının derlenmesinde kullanılmaktadır. Cari İşlemler Hesabı'nda yer alan önemli kalemlerin veri kaynağı TÜİK'tir. TÜİK tarafından derlenen ihracat ve ithalat verileri dış ticaret rakamlarını oluşturmakta, ayrıca, ihracat ve ithalatın ödeme şekillerinden ticari kredilerin belirlenmesinde yararlanılmaktadır. Mal ticaretine ilişkin navlun ve sigorta bedelleri yine TÜİK tarafından aylık olarak gerçekleştirilen çalışmadan sağlanmaktadır. Bavul ticareti ile turizm gelir ve giderleri TÜİK tarafından yürütülen anketlerden elde edilmektedir.

³ Bu bölümde, TCMB, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ödemeler Dengesi Müdürlüğü, **Ödemeler Bilançosu İstatistikleri-Tanım ve Türkiye Uygulaması** adlı eserin <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf> internet dokümanından 24 Eylül 2008 tarihinde alınmıştır. Adı geçen dokümandan büyük ölçüde yararlanılmıştır.

4.ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN HESAPLARI

Ödemeler bilançosu üç ana hesap ve onların alt hesaplarından oluşur. *Ana hesaplar* olarak şematik yapısı şöyledir:

ÖDEMELER BİLANÇOSU	
A) CARİ İŞLEMLER HESABI	
B) SERMAYE VE FİNANS HESABI	
C) NET HATA VE NOKSAN HESABI	
+	ÖDEMELER DENGESİ

Bu hesapların net bakiyesi ödemeler bilançosu dengesini vermektedir. Ödemeler bilançosu kayıt tekniği olarak çift taraflı kayıt sistemine göre tutulur. O nedenle ödemeler bilançosu dengesi daima sıfır olur. Bir hesaptaki açık, diğer hesaptaki fazla ile veya denkleştirici hesap olan resmi rezervlerdeki azalma ile dengelenir. Bir hesaptaki fazla ise başka bir hesabın açık vermesi veya resmi rezervlerdeki artış ile dengelenmektedir. Ödemeler bilançosundaki dengesizlikler içindeki hesaplarda ortaya çıkmaktadır.

A) Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı ödemeler bilançosunun en önemli hesabıdır. Ülkenin dış ticaret dengesi, hizmet dengesi, gelir dengesi ve cari transferler olmak üzere dört alt hesap grubu vardır. Bir ülkenin mal, hizmet ve faktör ihracatı ile elde ettiği dövizler ile mal hizmet ve faktör ithalatı karşılığında ödediği dövizler bu hesaba kaydedilir. Ayrıca yatırımların gelir ve giderleri ile karşılıksız olarak ülkeye giren ve çıkan mal, hizmet, faktör ve dövizler de bu hesaba kaydedilir. Cari işlemler bilançosunun şematik yapısı şöyledir:

Bir yıl içerisinde cari işlemler hesabındaki döviz giriş ve çıkışları birbirine eşit veya çok yakınsa *cari işlemler dengesi* veya *dış denge* sağlanmıştır denilir. Eğer bu hesapta döviz girişleri döviz çıkışlarından daha fazla ise *cari işlemler fazlası* veya *dış fazla*, döviz girişleri döviz çıkışlarından daha az ise *cari işlemler açığı* veya *dış açık* söz konusu olur. Cari işlemleri hesabının alt hesap grupları aşağıda incelenmiştir.

I.CARİ İŞLEMLER HESABI	
A. DİS TİCARET DENGESİ	
1. Genel Mal Ticareti	
1.1. İhracat f.o.b.	
1.1.1. İhracat f.o.b.	
1.1.2. Bavul Ticareti	
1.1.3. Uyarlama: Diğer Mallar	
1.2. İthalat f.o.b.	
1.2.1. İthalat c.i.f.	
1.2.2. Uyarlama: Navlun ve Sigorta	
1.2.3. Uyarlama: Diğer Mallar	
2. Parasal Olmayan Altın	
3. Limanlarda Sağlanan Mallar	
B. HİZMETLER DENGESİ	
1. Taşımacılık	
1.1. Navlun	
1.2. Diğer Taşımacılık	
2. Turizm	
3. İnşaat Hizmetleri	
4. Sigorta Hizmetleri	
5. Finansal Hizmetler	
6. Diğer Ticari Hizmetler	
7. Resmi Hizmetler	
8. Diğer Hizmetler	
C. GELİR DENGESİ	
1. Ücret Ödemeleri	
2. Yatırım Geliri	
2.1. Doğrudan Yatırımlar	
2.2. Portföy Yatırımları	
2.3. Diğer Yatırımlar	
2.3.1. Faiz Geliri	
2.3.2. Faiz Gideri	
2.3.2.1. Uzun Vade	
2.3.2.1.1. Merkez Bankası	
2.3.2.1.2. Genel Hükümet	
2.3.2.1.3. Bankalar	
2.3.2.1.4. Diğer Sektörler	
2.3.2.2. Kısa Vade	

D. CARİ TRANSFERLER**1. Genel Hükümet****2. Diğer Sektörler**

2.1. İşçi Gelirleri

2.2. Diğer Transferler

a) Dış Ticaret Dengesi Hesabı

Dış ticaret dengesi, genel mal ticareti, parasal olmayan altın ve limanlarda sağlanan mallar olmak üzere üç alt hesaba ayrılır.

Genel mal ticareti hesabı fiziki malların ticaretini kayıt altına aldığı için *görü- rünür ticaret* olarak da adlandırılır. Genel anlamıyla, yerleşik kişilerle yabancılar arasındaki tüm taşınabilir malların ticaretini kapsar. Geçmişte ödemeler bilançosu kavramı ortaya atılmamışken, bir ülkenin dış ekonomik ilişkileri bu hesaptan izlenirdi. Ödemeler bilançosunun en çok çalışan hesabıdır. Ülkelere ve yıllara göre değişmekle birlikte, ödemeler bilançosu içindeki ağırlığı %30 ile %50 arasında değişmektedir. Bu hesaptaki gelişmeler ülkenin reel ekonomisindeki değişmelerin göstergesidir.

Mal ihracatı ülkeye döviz kazandırıcı veya ülkeyi dış dünyadan alacaklı duruma getiren bir işlemdir. Bu yüzden ödemeler bilançosuna pozitif olarak FOB bedel üzerinden kaydedilir. Genel ihracat, bavul ticareti kapsamındaki ihracat ve diğer mallar adında alt hesapları vardır. Türkiye'nin ödemeler bilançosunun ayrıntılı sunumunda, standart kalemlerde bulunmayan bavul ticareti gibi bazı alt hesap kalemlerine yer verilmiştir. Her ülkeye özgü benzeri uygulamalar da vardır. Örneğin, petrol ihracatçısı ülkelerin ödemeler bilançosunda petrol ticareti gibi özel hesapları bulunmaktadır.

Mal ithalatı ise ülkeden döviz çıkışına sebep olan veya ülkeyi dış dünyaya karşı borçlu hale getiren bir işlem olduğu için ödemeler bilançosuna negatif olarak FOB bedel üzerinden kaydedilir. Ancak, alt hesaplarda CIF bedel üzerinden ithalat, navlun ve sigorta ile diğer mallar adında alt hesapları da vardır.

Parasal olmayan altın, altından yapılmış her türlü tüketim eşyasını kapsamaktadır. Örneğin, bilezik, yüzük, gözlük çerçevesi gibi altından yapılmış ve kuyumcularda satılan malların ithalatı ve ihracatı bu hesaba kaydedilir.

Bir yıl içinde ihraç edilen mal, parasal olmayan altın ve limanlarda sağlanan malların parasal değeri ile bunlardan ithal edilenlerin değeri birbirine eşit ise *dış ticaret dengesi* sağlanmıştır denilir. Eğer ihracat ithalattan daha büyükse *dış ticaret*

fazlası, tersine ihracat ithalattan daha küçükse *dış ticaret açığı* söz konusu olur. İhracatı ile ithalat bedellerinin toplamı *dış ticaret hacmi* ihracat fiyat indeksinin ithalat fiyat indeksine oranı *dış ticaret haddi*, ihracat değerinin ithalat değerine oranı ise *ihracatın ithalatı karşılama oranı* olarak adlandırılır.

İMF'in ödemeler bilançosu kayıt sistemine göre, mal ihracatı ve mal ithalatı değerleri FOB bedel üzerinden kaydedilmelidir. Ancak uygulamada CIF bedel üzerinden kayıt yapan ülkeler de vardır. Türkiye'de ise hem ihracat, hem de ithalat FOB esasına göre kaydedilir. Ancak alt hesaplarda navlun ve sigorta ayrılarak ithalat CIF olarak da gösterilmektedir.

Türkiye'de, dış ticaret dengesi ve bunun alt hesapları ile ilgili uygulamalar TC. Merkez Bankası tarafından aşağıdaki gibi açıklanmaktadır⁴.

Dış ticaret verileri için TÜİK tarafından yayımlanan *Özel Ticaret* sistemine göre saptanan dış ticaret istatistikleri, uyarlama kalemi aracılığıyla, TÜİK'ten ayrıca temin edilen serbest bölge verileriyle *Genel Ticaret* sistemine dönüştürülmektedir. Malların gümrükten geçişleri sırasında kayıt altına alınması, kayıt zamanı açısından ödemeler dengesi istatistiklerinin mülkiyet değişimi ilkesiyle de uyumlu olmaktadır.

TÜİK tarafından ihracat verileri FOB, ithalat verileri ise CIF bazda parasal olmayan altın ticaretini de içermek üzere yayımlanmaktadır. İhracat ve ithalat rakamlarının içindeki altın verileri ve ihracat rakamlarının içindeki limanlarda sağlanan yakıt ve kumanya verileri, *Diğer Mallar* kalemlerinde; CIF olarak değerlendirilen ithalat rakamlarının içindeki navlun ve sigorta ise *Navlun ve Sigorta* kaleminde gösterilerek düşülmektedir. Böylece altın verileri ile limanlarda sağlanan mallar verileri ayrı bir yerde gösterilmek üzere sırasıyla *Parasal Olmayan Altın ve Limanlarda Sağlanan Mallar* kalemlerine aktarılmakta; CIF değerinde yayınlanan ithalat verileri ise FOB değere dönüştürülerek sadece mal bedelini yansıtmaktadır.

Ayrıca, geçici ithalat kapsamında yapılan ve dış ticaret istatistiklerinde yer almayan *Finansal Kiralama* yoluyla yapılan ithalat bedelleri, Cari İşlemler Hesabı altında *Genel Mal Ticareti / İthalat FOB / Uyarlama: Diğer Mallar* kalemine, karşılık kalemi de *Finansal Hesaplar altında Diğer Yatırımlar / Yükümlülükler / Krediler / Diğer Sektör* kalemine *kredi kullanımı* olarak ilave edilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan ülkelerden ve son yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinden gelen yabancı ziyaretçilerin yurtdışında satmak üzere ülkemizden satın aldıkları ve yolcu beraberli olarak tanımlanan mallar dış ticaret

⁴ Bu bilgiler <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf> internet dokümanından 24 Eylül 2008 tarihinde alınmıştır.

istatistikleri içerisinde yer almamaktadır. Türkiye için önemli bir döviz kaynağı haline gelen ve *Bavul Ticareti* olarak adlandırılan bu ihracatın değeri, TÜİK tarafından bavul ticaretini yapan kişilerin çıkış yaptığı kara, hava ve deniz gümrük kapılarında, üçer aylık dönemlerde gerçekleştirilen *Bavul Ticareti Anketi* yoluyla saptanmaktadır.

b) Hizmetler Dengesi Hesabı

Uluslararası hizmetler ve görünmez işlemler hesabı olarak da adlandırılır. Hizmet ihraç ve ithaline ilişkin gelir ve giderlerin kaydedildiği ana hesaptır. Kapsamını, taşımacılık (navlun dahil), turizm gelir ve giderleri, haberleşme hizmetleri, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, finansal hizmetler, bilgisayar ve bilgi hizmetleri, patent ve lisans komisyonları, ticari ve ticaret bağlantılı diğer hizmetler, finansal kiralama (leasing) hizmetleri, çeşitli teknik hizmetler, kişisel, kültürel ve eğitsel hizmetler ile resmi hizmetler oluşturur. Ülkedeki yerleşiklerce yabancılara sunulan hizmetler karşılığında elde edilen dövizler hizmet geliri alt hesabına pozitif olarak kaydedilir. Yabancılardan satın alınan hizmetler karşılığında ödenen dövizler hizmet giderleri alt hesabına negatif olarak kaydedilir. Ayrıca, yabancılara geçici olarak sunulan faktörlerin karşılığında elde edilen ücret, faiz, rant, kar gibi faktör gelirleri hizmet gelirleri hesabına pozitif, yabancılardan geçici olarak sağlanan faktörlerin karşılığındaki döviz giderleri ise negatif olarak bu hesaba kaydedilir.

Hizmet ticareti hesabı, mal ticareti hesabı kadar büyük değildir. Bunun nedenlerinden birincisi her tür hizmetin taşınamaması ve uluslararası ticaretinin yapılmasının mümkün olmaması, ikincisi ise ülkelerin hizmet ticaretine koymuş oldukları kısıtlamalardır. Uluslararası ticarete konu olan hizmetler şöyle özetlenebilir:

Turizm

Turizm, uluslararası hizmetler içerisinde en fazla olanıdır. Bazı ülkelerin döviz gelirlerinin tamamına yakını turizmden sağlanır. Bu öneminden dolayı turizmden *dumansız endüstri* olarak da bahsedilir. Bir ülkede yerleşik kişilerin yabancı ülkelerde yapmış oldukları turistik harcamalar hizmet ithalatı olarak değerlendirilir. Döviz çıkışına sebep olduğu veya ülkeyi dış dünyaya karşı borç yükümlülüğü altına soktuğu için hizmet giderleri hesabına negatif olarak kaydedilir. Yabancıların ülkeye gelecek yapmış oldukları turistik harcamalar da hizmet ihracatı olarak değerlendirilir ve ülkeye döviz girişi sağladığı veya dış dünyaya karşı alacaklı duruma getirdiği için hizmet gelirleri hesabına pozitif olarak kaydedilir. Örneğin, yabancı bir ülkede yerleşik bir kişinin bir haftalığına Trabzon'a gelerek, Sümela manastırını ziyaret etmesi, Maçka'da alabalık ve yöresel yemekler yemesi, KTÜ sahil tesislerinde Türk rakısı eşliğinde balık yemesi ve konaklaması, gece diskoda eğlenmesi, ertesi gün Ayder

kaplıcalarına gitmesi karşılığında yapmış olduğu harcamaların tamamı hizmet gelirleri hesabına pozitif olarak kaydedilir.

Turizm gelirleri, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK ve T.C. Merkez Bankası'nın ortak çalışması kapsamında, TÜİK tarafından yürütülen *Çıkış Yapan Ziyaretçiler Anketi*nden elde edilmektedir. Anket çalışmasında Türkiye'yi ziyaret ederek yurtdışına çıkış yapan yabancılar ile ödemeler dengesi metodolojisi çerçevesinde yurtdışında yerleşik sayılan Türk vatandaşlarının Türkiye'de yaptıkları turizm harcamalarının saptanması amaçlanmaktadır.

Anketler, çıkış yollarına göre sınır kapılarında milliyet bazında üçer aylık dönemleri kapsayacak şekilde yılda dört dönem olmak üzere yapılmaktadır. Anket sonucunda yabancı ziyaretçiler için milliyet bazında, geceleme yapanlar ile günübirlikçiler ayrımlarına göre ve turla gelenlerin tura ödedikleri bedellerin Türkiye'de kalan kısımları da değerlendirilerek elde edilen ortalama harcamalar; ilgili döneme ait Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtlarından sağlanan kişi sayılarıyla genişletilmektedir. Aynı şekilde, yurtdışında yerleşik Türk vatandaşlarının anketten elde edilen ortalama harcamaları, kişi sayısının saptanması için gerçekleştirilen anket sonuçları ile genişletilmektedir.

Turizm giderleri ise yine TÜİK tarafından yürütülmekte olan *Vatandaş Giriş Anketi* sonuçlarından elde edilmektedir. Üçer aylık dönemler itibarıyla yapılan anket çalışmasında, yurtdışı ülkeleri ziyaret edip Türkiye'ye giriş yapan yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışında yaptıkları harcamaların saptanması amaçlanmaktadır.

Taşımacılık

Taşımacılık, mal ticaretine ilişkin taşımacılık verilerini içeren *Navlun* kalemi ile uluslararası yolcu ve bagaj taşımacılık işlemlerini içeren *Diğer Taşımacılık* kaleminden oluşmaktadır.

Navlun hizmeti bir ekonomide yerleşik kişiler tarafından verildiği gibi yurtdışında yerleşik kişiler tarafından da sağlanabilmektedir. Ancak ödemeler dengesi istatistiklerinde yer alan navlun hizmetlerinde, ihracat malları için yurtiçinde yerleşik kişilerce gerçekleştirilen taşıma bedelleri gelir olarak; ithalat mallarında ise yurtdışında yerleşik kişilerce gerçekleştirilen taşıma bedelleri gider olarak kaydedilir.

Ulaştırma hizmetleri kara, hava, demir, deniz, boru hattı taşımacılıkları ve kombine taşımacılık yollarıyla yapılabilmektedir. Malların taşınmasından alınan bedele navlun denir ve taşıma hizmetleri ile bağlantılı olan yan hizmetleri de kapsamaktadır. Bu yollarla ülkede yerleşik taşıma firmaları tarafından yabancılara bir nakliye hizmeti veriliyorsa, yabancılardan döviz elde edilir veya alacaklı duruma

geçilir ve hizmet gelirleri hesabına pozitif olarak kaydedilir. Tersine bu hizmetler ülkede yerleşik olanlarca, yabancılardan satın alınıyorsa, karşılığında döviz ödemesi yapılacak veya borçlu kalınacaktır ve hizmet giderleri hesabına negatif olarak kayıt düşülecektir. Yerleşik nakliyeceler yine aynı ülkede yerleşik ihracatçı veya ithalatçıların mallarını uluslararası taşırsa, yapmış olduğu hizmet ödemeler bilançosuna kaydedilmez ancak ülkeye döviz tasarrufu sağlar. Bir yabancıya üçüncü bir ülkeden başka bir üçüncü ülkeye taşımacılık hizmeti verilirse, hizmet gelirleri hesabına pozitif olarak kaydedilir. Ancak yerleşiklere ülke topraklarına hiç uğramadan, bir yabancı ülkeden başka bir yabancı ülkeye taşımacılık hizmeti verilirse yine ödemeler bilançosu kayıtlarına geçmez. Buradaki kriter yabancılara nakliye hizmeti karşılığında döviz vermek veya almaktır.

Son yıllarda kombine taşımacılık hızlı gelişme göstermiştir. Bu taşımacılık şekli çeşitli ulaştırma sistemlerini birleştirmektedir. Ayrıca, depolama, gümrük formaliteleri, belge sağlanması, sigorta yaptırma (poliçe bedeli hariç), yükleme, boşaltma, çeşitli liman veya havaalanı hizmetleri gibi her türlü işlemler de gerçekleştirilmektedir. Bunların yaptırılması hizmeti de ulaştırma hizmeti olarak sayılmaktadır.

Bir malın yabancı bir ülkeden gelip, başka bir yabancı ülkeye yabancı taşıma firmaları tarafından taşınmasına transit taşımacılık denir. Ülkeden geçişleri esnasında, onlara bir kısım hizmetler sağlanır. Bunun karşılığında yabancılardan döviz alınır ve hizmet gelirleri hesabına pozitif olarak kaydedilir. Örneğin, Romanya'dan gelip Kapıkule sınır kapısından giriş yaparak, hiçbir indirme-bindirme yapmadan Sarp sınır kapısından Gürcistan'a yabancı taşıma firmaları tarafından mal taşınması bir transit ticarettir. Kapıkule'den Sarp'a kadar almış oldukları hizmetlerin karşılığında bir döviz ödemesinde bulunurlar. Bir ülkede yerleşik taşıma firmaları başka bir ülkeden benzer şekilde geçiyorlarsa ve çeşitli hizmetler satın alıyorsa, dışarıya döviz ödemesinde bulunuluyor demektir. O zaman da hizmet giderleri hesabının borç tarafına negatif olarak kayıt düşülür.

Söz konusu veriler, TÜİK tarafından aylık olarak yapılan çalışmayla gümrük beyanname formlarıyla birlikte düzenlenen faturalardan elde edilen bilgiler çerçevesinde hesaplanmaktadır. Diğer taşımacılık kalemi ise taşımacılık şirketlerinden sağlanan bilgilerden elde edilmektedir.

Uluslararası Bankacılık ve Sigortacılık Hizmetleri

Son yıllarda iletişim teknolojisinin gelişmesi ve dünya ticaretinin küreselleşmesine paralel olarak uluslararası bankacılık hizmetlerinde hızlı gelişmeler olmuştur. Bilindiği gibi bankalar, uluslararası ticarete uluslararası yatırım ve her türlü ödeme işlemlerine aracılık ederler. Yapmış oldukları bu hizmetlerin karşılığında da

bir komisyon veya masraf alırlar. İşte bunlara bankacılık hizmetleri denilir. Örneğin, bir ülkeden yabancı bir ülkeye döviz havalesi gönderilmesi hizmeti karşılığında bankalar bir bedel alırlar. Eğer bunu ülkede yerleşik olanlardan almışlar ise ödemeler bilançosu kayıtlarına girmez. Bir yabancidan almışlarsa, hizmet gelirleri hesabının alacaklı tarafına pozitif olarak kaydedilir. Ülkede yerleşik olanlar yabancı bankalara hizmetleri karşılığında bir döviz ödemesinde bulunulursa, o zaman da hizmet giderleri hesabının borçlu kısmına negatif olarak kaydedilir.

Dış ticaret işlemleri sırasında mallar çeşitli risklere karşı sigortalanırlar. Eğer yabancı bir sigorta firması, ülkede yerleşik kişi veya firmalara bir sigorta hizmeti vermişse, karşılığında ödenen poliçe bedelleri hizmet ithalatı sayılır ve hizmet giderleri hesabının borçlu kısmına negatif olarak kaydedilir. Aksi durumda, ülkede yerleşik sigorta firmaları, yabancılara bir sigorta hizmeti veriyor ve karşılığında poliçe bedeli olarak döviz alıyorsa, bu da hizmet ihracatı olarak kabul edilir ve hizmet gelirleri hesabının alacak kısmına pozitif olarak kaydedilir.

Navlun sigortası dışında yurtdışında yerleşik kişilerle gerçekleştirilen diğer sigorta ve reasürans işlemlerine ilişkin veriler, Türkiye’de yerleşik sigorta ve reasürans şirketlerinden doğrudan elde edilmektedir. Navlun sigortası ise, TÜİK tarafından aylık olarak yapılan çalışmayla gümrük beyanname formlarıyla birlikte düzenlenen faturalardan elde edilen bilgiler çerçevesinde hesaplanmaktadır.

Uluslararası Eğitim ve Sağlık Hizmetleri

Üniversite okumak, yüksek lisans, doktora eğitimi görmek, dil öğrenmek, çeşitli sertifika programlarına katılmak, staj yapmak üzere bir ülkeden diğer ülkeye geçişler olmaktadır. Eğer, ülkede yerleşik olanlar, bir yabancı ülkede eğitim almak üzere o ülkeye gidiyorlarsa ve eğitim kurumlarına bir bedel ödüyorlarsa bunlar eğitim hizmeti ithalatıdır. Hizmet giderleri hesabına negatif olarak kaydedilir. Tersine yabancı ülkelere gelen öğrencilerin ülkede yerleşik kabul edilen eğitim kurumlarına ödedikleri dövizler de eğitim ihracatıdır ve hizmet gelirleri hesabına pozitif olarak kaydedilir. Özellikle Türkiye’den İngiltere ve ABD’ye öğrenci gitmekte ve Türkiye o ülkelere eğitim hizmeti ithal etmektedir. Son yıllarda, özel bir anlaşmayla, Türk Cumhuriyetleri, Akarba ve Topluluklarından Türkiye’ye gelerek eğitim görenlerin eğitim bedelleri Türkiye tarafından karşılandığı için ödemeler bilançosu kayıtlarına girmemektedir.

Kaliteli sağlık hizmeti veren gelişmiş ülkelere sağlık hizmeti almak için gidilmektedir. Sağlık hizmeti karşılığında yatırılan dövizler de hizmet giderleri hesabının borç kısmına negatif olarak kaydedilir. Örneğin, ülkede sakatlanan yerleşik bir futbolcunun Almanya’da tedavi olup gelmesi ve karşılığında bir bedel ödemesi Tür-

kiye'nin sağlık hizmeti ithalatıdır. Benzer şekilde yabancı ülkelerden böbrek tedavisi için Türkiye'ye gelenlerin ilgili sağlık kurumuna yatırdıkları bedeller de sağlık hizmeti ihracatı olarak değerlendirilir. Hizmet gelirleri hesabına pozitif olarak kaydedilir.

Diğer Hizmetler

İnşaat ve Müteahhitlik hizmetleri, telekomünikasyon, posta, telefon hizmetleri, görsel ve yazılı basında reklam verilmesi, çeşitli komisyonculuk hizmetleri, işletme ve muhasebe hizmetleri, abone olunan dergi ve gazete bedelleri, danışmanlık, mühendislik, eksperlik, bakım onarım, elçilik, konsolosluk ve müşavirlik görevlilerinin ücret ve maaşları, büro malzemeleri ve mobilyaları, yakıt, elektrik, su, telefon gibi giderler, binaların kiralari, bakım ve onarımlari, yabancı ülkelerdeki askeri birliklerin almış olduğu çeşitli hizmetler gibi örneklerle sayıları çoğaltılabilir. Bunlardan yabancılara satışlar hizmet ihracatı, yabancılardan alışlar ise hizmet ithalatı olarak kaydedilirler. Bu hizmetlerin ülke değiştirmesi şart değildir.

Telekomünikasyon ve haber ajansları hizmetleri verileri ilgili şirketlerden, diğer veriler ise T.C. Merkez Bankası ve banka raporlarından elde edilmektedir.

Hizmet gelir ve giderleri karşılaştırdığında *hizmetler bilançosuna* ulaşılır. Eğer hizmet giderleri ile hizmet gelirleri birbirine eşit ise hizmetler bilançosu dengesi, hizmet gelirleri daha fazla ise *hizmetler bilançosu fazlası*, aksi durumda *hizmetler bilançosu açığı* söz konusudur.

Mal ticareti ile hizmet ticareti birlikte karşılaştırdığında ise *mal ve hizmet bilançosuna* ulaşılır. Benzer şekilde, bu bilançonun da dengede olması, açık veya fazla vermesi söz konusudur. Bu bilanço dış ekonomik ilişkilerin reel göstergesi olarak kabul edilir.

c) Gelir Dengesi Hesabı

Çalışanların ücretleri, doğrudan yatırım, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardan elde edilen gelir ve ödenen tutarları içermektedir. Bu kalem doğrudan yatırımlar ile ilgili olarak hisse gelirleri, kar payları, sermayeye katılan kazançlar ile şirketler arası diğer yatırımlardan doğan gelir ve giderleri içermektedir. Portföy yatırımlarında da hisse senetlerinden elde edilen gelirler (kar), tahvil ve benzeri borçlanma araçları ile ilgili gelir ve giderleri (faiz) kapsamaktadır. Diğer yatırımlarda ise diğer borçlanma ile ilgili gelir ve giderler (faiz) kaydedilmektedir.

Bu hesap son yıllarda Türkiye'nin ödemeler bilançosu kayıtlarında, hizmet ticareti hesabından ayrı olarak gösterilmektedir. Geçmiş yıllarda ise hizmet ticareti hesabının altında açıklanmakta idi. Eğer bir ülkede yerleşik olanlar yabancı ülkelere

bir yatırım yapmışlar ise bu yatırımlardan sağlanan gelirler ülkeye transfer edildiğinde, döviz girdisi olduğu için yatırım gelirleri hesabına pozitif olarak kaydedilir. Yabancılar ülkede yaptıkları yatırımların karşılığında elde ettikleri gelirleri yurt dışına transfer ettiklerinde ise yatırım giderleri hesabına negatif olarak kaydedilir. Özellikle portföy, sabit sermaye ve kısa vadeli olarak para piyasasına yapılan yatırımların gelir ve giderleri, bu hesapta tutulur. Bu hesaba yapılan pozitif ve negatif kayıtlar birbirine eşitse, yatırımların gelir gider dengesinden bahsedilir.

Ücret ödemeleri alt hesabına Türkiye’de çalışmakta olan yabancıların elde ettikleri ücretler kaydedilmektedir. Ücret ödemeleri verisi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çalışma izni verilen yabancı sayısı esas alınarak hesaplanmaktadır.

Doğrudan yatırımlar alt hesabına, yurtdışında yapılan doğrudan yatırımlardan elde edilen karlar **Gelir** olarak, yurtiçinde yapılan doğrudan yatırımlar nedeniyle yurtdışına yapılan kar transferleri **Gider** olarak kaydedilmektedir. **Gider** kaleminde dağıtılan karların yanı sıra karın sermayeye katılımı da yer almaktadır. Dağıtılan karlar banka raporlarından; sermayeye katılan dağıtılmayan karlar ise yıllık olarak yapılan **Doğrudan Yatırım Anketi**nden elde edilmektedir.

Portföy yatırım geliri alt hesabı, doğrudan yatırım amacı dışında gerçekleştirilen hisse ile tahvil ve bono şeklindeki borç senetleri yatırımlarının gelirlerinden oluşmaktadır. T.C. Merkez Bankası ve bankaların sahip oldukları menkul kıymetlerin kar ve zararları, kişilerin yurtdışında ihraç edilmiş menkul kıymet varlıklarına ilişkin gelirleri ile Hazine Müsteşarlığı ve bankaların yurtdışında ihraç ettikleri menkul kıymetlere ilişkin giderler bu kaleme kaydedilmektedir. Bu veriler, T.C. Merkez Bankası ve banka raporlarından elde edilmektedir.

Diğer yatırımlar alt hesabı mevduat, kredi ve ticari kredilere ait faiz gelir ve giderlerini kapsar. Veri kaynağı, T.C. Merkez Bankası ve bankaların ayrıntılı raporlarıdır.

d) Cari (Karşılıksız) Transferler Hesabı

Cari Transferler, **Genel Hükümet** ve **Diğer Sektörler** alt hesaplarından oluşmaktadır.

Genel Hükümet alt hesabında ülkelerarası hibeler, yabancı ve Türk elçilik ve konsolosluklarının yaptıkları işlemler nedeniyle sağladıkları gelirler, yurtdışında yerleşik Türk vatandaşlarının bedelli askerlik için ödediği tutarlar izlenmektedir. Bu veriler, T.C. Merkez Bankası ve banka raporlarından elde edilmektedir.

Diğer sektörler alt hesabında, İşçi Gelirleri, yurtdışında yerleşik Türk vatandaşları tarafından Türkiye'deki bankalar aracılığıyla yakınlarına havale olarak gönderilen Türk lirası karşılığı alışı yapılan tutarlardan oluşmaktadır. Bankalar nezdindeki hesaplarına gönderdikleri tutarlar ise *Finans Hesapları* altında *Mevduatlar* kalemine kaydedilmektedir. Bu veriler banka raporlarından elde edilmektedir.

Diğer Transferler alt hesabında, Sigorta hizmetlerine kaydedilen sigorta işlemlerinden elde edilen prim ve tazminatlar ile ödenen prim ve tazminatların netleştirilmesinden oluşan veriler bu alt hesaba kaydedilmektedir.

Ülkeden dışarıya veya dışarıdan ülkeye bir mal, hizmet ve faktör hareketi olduğunda karşılığında ters yönde bir döviz akımı olmaktadır. Örneğin, bir mal ihraç edildiğinde karşılığında döviz girmekte, bir mal ithal edildiğinde ise karşılığında döviz çıkmaktadır. Tersini de söylemek mümkündür. Döviz giriş veya çıkışı olduğunda karşılık olarak ters yönde mal, hizmet veya faktör akımı görülür. Ancak bazı mal, hizmet, faktör ve döviz hareketleri vardır ki onların karşılığında herhangi bir şey ödenmez. Buna karşılıksız transferler adı verilir ve bu şekildeki giriş ve çıkışlar karşılıksız transferler hesabında tutulabilmektedir. Eğer bir karşılıksız transfer ülke içine yapılıyorsa pozitif, ülkeden dışarıya yapılıyorsa negatif olarak bu hesaba kaydedilir. Cari transferlerin kendi içinde çeşitleri vardır. Bunlar;

İşçi Gelirleri

Yabancı bir ülkede istihdam edilen ve o ülkenin yerleşik kabul edilen ülke vatandaşlarının ülkelerine yaptıkları cari transferleri kapsar. Bir yıldan daha uzun süre yurt dışında çalışanlar veya çalışması beklenenler yabancı ülkede yerleşik kabul edilirler. Örneğin, Almanya'da uzun yıllardan beri çalışan Türk işçileri, Almanya'da yerleşik kabul edilirler ve onların Türkiye'ye gönderdiği her türlü mal, hizmet veya dövizler karşılıksız transferler hesabına kaydedilir. Bir yıldan daha kısa süreler için yurt dışında çalışanların ülkelerine transfer ettikleri dövizler ise hizmet ticareti hesabına faktör ihracatı veya faktör ithalatı şeklinde kaydedilir.

Bedelsiz İthalat

Yurt dışında çalışarak elde edilen kazançlarla alınan ve gümrüklü veya gümrüksüz ülkeye getirilen mallar bedelsiz ithalat olarak adlandırılır. Çünkü, dışarıdan bir mal girişi vardır ama karşılığı olarak döviz veya mal çıkışı yoktur. Örneğin, Almanya'da çalışan bir işçi orada kazandığı paralarla bir otomobil almış ve yurda getirmiş ise, gümrük işlemleri normal ithalat gibi yapılır ancak karşılığında ülkeden dışarı bir döviz çıkmadığı için bedelsiz ithalat olarak adlandırılır. Bedelsiz ithalat karşılıksız transferler hesabına pozitif olarak kaydedilir.

Resmi Transferler

Bir ülkenin resmi kesimleri ile yabancı ülkelerin resmi kesimleri arasındaki para ve mal olarak yapılan askeri yardımları kapsar. Savunma yardımları, gönüllü hükümet yardımları, borçların gönüllü olarak silinmesi, teknik yardım hibeleri, savaş tazminatları, uluslararası kuruluşlara ödenen üyelik aidatları, öğrencilere verilen karşılıksız resmi burslar, vergiler, para cezaları, avlanma hakları için ödenen ücretler, hükümetlerin kontrolündeki piyango bileti satışları, devlet başkanlarının ziyaretleri sırasında getirdikleri hediyeler resmi transferler arasında sayılabilir. Bunların ülkeye döviz girişi sağlaması veya döviz çıkışına neden olması kriterine göre negatif veya pozitif olarak kayıtları yapılır.

Özel Transferler

Resmi kişi veya kurumların dışında kalan karşılıksız transferlerdir. Her türlü hediyeler, çeyizler, miras, nafaka ve diğer yan gelirler, resmi olmayan piyango kuruluşlarının sattıkları piyango biletleri ve onlardan kazanılan ödüller, sözleşme dışı emeklilik maaşları, hasar tazminatı, dini, bilimsel, kültürel kurumlara ve hayır kurumlarına katkılar ve kar amacı gütmeyen uluslararası kurum ve kuruluşlara ödenen üyelik aidatları bu hesaba yine ülkeye döviz kazandırma veya döviz çıkışına neden olma kriterine göre kaydedilir.

Cari transferler hesabının iki tarafına da kayıtlar yapılır. Döviz girişleri pozitif, çıkışlar ise negatif olur. Dönem sonunda, pozitif ve negatif kayıtlar birbirine eşit ise karşılıksız transferler hesabı dengededir denir. Eğer pozitif kayıtlar daha fazla ise bu hesabın fazlasından, aksi durumda da açığından bahsedilir.

Mal ticareti, hizmet ticareti, yatırımların gelir ve giderleri ile cari transferler hesabına yapılan kayıtların net bakiyesi *cari işlemler bilançosunu* verir. Pozitif ve negatif kayıtlar birbirine eşitse *denge*, pozitif kayıtlar fazla ise *fazla*, negatif kayıtlar fazla ise *açık* vardır.

B) Sermaye ve Finans Hesapları

Uluslararası sermaye ve finans hareketleri bu hesapta tutulur. Bu hesabın dönemlere ve ülkelere göre ayrıntılı alt hesap kalemleri olabilmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında uzun ve kısa vadeli olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Uzun vadeli sermaye hareketleri, bir yıldan daha uzun süreli sermaye hareketlerini kapsamaktadır. Bunlar doğrudan özel yabancı sermaye yatırımları ve özel portföy yatırımları ile aynılarının resmi olarak yapılanlarını kapsar. *Doğrudan yatırımlar* mal ve hizmet üretiminde bulunmak için fiziki olarak yapılan yatırımlar-

dır. Ülkeye giren doğrudan sermayeler pozitif, ülkeden çıkan doğrudan sermayeler ise negatif olarak bu hesaba kaydedilir.

Portföy yatırımları ise uzun vadeli finansman bonosu, uzun vadeli devlet tahvili ve hisse senetleri gibi kıymetli evrakların uluslararası hareketini kapsamaktadır. Hisse senetleri üzerinde vade olmadığı için uzun vadeli olarak kabul edilirler. Portföy işlemleri faiz ve kar sağlamak amacıyla yapılır. Yabancı bir ülkeye portföy yatırımı yapıldığında ülkeden döviz çıkışı olduğu için negatif, yabancı bir ülkeden ülke içine yatırım yapılmışsa döviz girişi olacağından pozitif olarak kaydedilir. Örneğin, yabancıların BIST'dan hisse senedi almaları Türkiye'ye döviz kazandırdığı için ödemeler bilançosuna pozitif olarak kaydedilir. Tersine Türkiye'de yerleşiklerin New York borsasından hisse senedi almaları, Türkiye'den döviz çıkışına neden olduğu için ödemeler bilançosunun ilgili hesabına negatif olarak kaydedilmelidir.

Resmi sermaye işlemleri, hükümetlerin dış dünyadan sağladıkları kaynakları ve dış dünyaya verdikleri kredileri kapsamaktadır. WB, IMF, IFC, IDA, IBRD gibi uluslararası finans kuruluşlarından alınan uzun vadeli krediler, yabancı hükümetlerden alınan uzun vadeli krediler, uluslararası piyasalara tahvil ihraç ederek sağlanan fonlar, diğer özel finans kuruluşlarından alınan hükümet kredileri bu hesaba kaydedilir. Aynı olayın tersini de düşünmek gerekir. Hükümetler tarafından yabancı bir ülkeye uzun vadeli kredi verilebilir veya onların çıkardığı tahviller satın alınabilir.

Kısa vadeli sermaye hareketleri ise bir yıldan daha kısa süreli olan sermaye hareketlerini kapsamaktadır. Genellikle 30, 60, 90 gün gibi çok kısa sürelerle işlemler yapılır. Bunlara **sıcak para hareketleri** de denir. Günümüzde kısa vadeli mali yatırım araçları çok çeşitlenmiştir. Finansman bonoları, hazine bonoları, ihracat kredileri, mevduat sertifikaları, prefinansman kredileri, vadeli banka mevduatları, muhabir açıkları bunlar arasında sayılabilir. Eğer ülkeye kısa vadeli fon girişi oluyorsa, döviz miktarını artırdığı için pozitif olarak, ülkeden fon çıkışı oluyorsa negatif olarak kaydedilir.

Sıcak para girişlerinin amacı kısa vadeli faiz geliri elde etmektir. Eğer ülke risklerinin olmadığı bir ülkede faiz oranları yükselmişse, o ülkeye hızla sıcak para girişi olur. Bu girişler, kısa vadeli olarak dış açıkları kapatır. Çok fazla miktarda girmesi ise konjonktürün genişlemesine ve enflasyona neden olabilir. Ayrıca bu fonların ne zaman çıkacağı belli değildir. Faiz oranları düştüğünde veya başka bir ülkede faizler daha fazla yükseldiğinde, yatırıldıkları ülkede siyasi, ekonomik, toplumsal istikrarsızlıklar ortaya çıktığında veya belirtileri görüldüğünde anında ülkeyi terk ederler. Günümüzde sıcak para fonlarının bir ülkeden diğer bir ülkeye gitmesi, internet veya diğer online hat gibi hızlı iletişim sayesinde saniyelerle ölçülmektedir.

İşte sıcak para fonlarının birden ülkeden çıkmasıyla, ülke finansal krize yakalanır ve ekonomi üzerindeki tahribatları çok ağır olur. O yüzden sıcak para giriş ve çıkışları hükümetler tarafından kontrol edilmeye çalışılır.

Sermaye ve finans hesabına bir yıl içinde yapılan negatif ve pozitif kayıtlar birbirine eşit ise sermaye hesabı veya bilançosu dengededir denilir. Eğer pozitif kayıtlar daha fazla ise sermaye bilançosu fazlasından, aksi durumda sermaye bilançosu açığından bahsedilir.

Söz konusu sermaye yatırımlarından elde edilen kar, temettü, faiz gibi gelirler veya giderler sermaye hesabına değil, cari işlemler bilançosunun yatırımların gelir ve gideri hesabına kaydedilir.

Bu hesap **Sermaye Hesapları ve Finans Hesapları olarak iki gruba ayrılmaktadır.**

Sermaye Hesabı, borcun bağışlanması, göçmen transferleri gibi sermaye transferleri ile kara parçası gibi üretilmeyen, patent yayımlama hakkı gibi maddi olmayan varlıkların alım/satımını kapsamaktadır. Bunlara, finansal olmayan varlıklar da denilmektedir. Bir başka ülkeden göç eden kişilerin yurt dışındaki varlıklarının ülkeye aktarımına ilişkin tutarları içermekte olup veri kaynağı olarak resmi kayıtlar kullanılmaktadır.

Finans hesapları, Özel ve kamu kuruluşları tarafından yapılan kısa ve uzun vadeli uluslararası sermaye akımlarını kapsamaktadır. Finans Hesapları sermaye sekline göre; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, finansal türevler, diğer yatırımlar, rezerv varlıklar gibi alt hesaplara ayrılmaktadır. Rezerv varlıklar dışındaki alt hesaplar, **varlık** ve **yükümlülük** ayırımına tabi tutulur. **doğrudan yatırımlar** yatırımın yönüne göre; **portföy yatırımları** sektör ve finansal araç türüne göre; **finansal türevler** sektörlere göre; **Diğer Yatırımlar** ise finansal araç türü, sektör ve vadeye göre alt gruplara ayrılmaktadır.

Sektörler, parasal otorite (Merkez Bankası), merkezi hükümet (hükümet ve ona bağlı teşkilatlar, mahalli idareler vb.), bankalar (kamu ve özel bankalar), diğer sektörler (kamu ve özel kuruluşlar) olarak sınıflandırılmaktadır.

Vadeler ise, vadesi 1 yıla kadar olanlar kısa vade, vadesi 1 yıldan uzun olanlar ise uzun vade olarak tanımlanmaktadır.

II. SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI
A. SERMAYE HESABI
1. Göçmen Transferleri
B. FİNANS HESAPLARI
1. Doğrudan Yatırımlar
1.1. Yurtdışında
1.2. Yurtiçinde
1.2.1. Sermaye
1.2.2. Diğer Sermaye (Net)
1.2.3. Gayrimenkul (Net)
2. Portföy Yatırımları
2.1. Varlıklar
2.1.1. Genel Hükümet
2.1.2. Bankalar
2.1.3. Diğer Sektörler
2.2. Yükümlülükler
2.2.1. Hisse Senetleri
2.2.2. Borç Senetleri
2.2.2.1. Merkez Bankası
2.2.2.2. Genel Hükümet
2.2.2.2.1. Yurtiçi
2.2.2.2.2. Yurtdışı
2.2.2.2.2.1. Borçlanma
2.2.2.2.2.2. Geri Ödeme
2.2.2.3. Bankalar
3. Diğer Yatırımlar
3.1. Varlıklar
3.1.1. Ticari Krediler
3.1.1.1. Verilen Krediler
3.1.1.2. Geri Ödeme
3.1.2. Krediler
3.1.2.1. Merkez Bankası
3.1.2.2. Bankalar
3.1.3. Bankaların Döviz Varlıkları
3.1.4. Diğer Varlıklar
3.1.4.1. Merkez Bankası
3.1.4.2. Diğer Sektörler
3.2. Yükümlülükler

- 3.2.1. Ticari Krediler
  - 3.2.1.1. Uzun Vade
    - 3.2.1.1.1. Kullanım
    - 3.2.1.1.2. Geri Ödeme
  - 3.2.1.2. Kısa Vade
    - 3.2.1.2.1. Kullanım
    - 3.2.1.2.2. Geri Ödeme
- 3.2.2. Krediler
  - 3.2.2.1. Merkez Bankası
    - 3.2.2.1.1. Uluslararası Para Fonu Kredileri
      - 3.2.2.1.1.1. Kullanım
      - 3.2.2.1.1.2. Geri Ödeme
    - 3.2.2.1.2. Uzun Vade
      - 3.2.2.1.2.1. Kullanım
      - 3.2.2.1.2.2. Geri Ödeme
    - 3.2.2.1.3. Kısa Vade
  - 3.2.2.2. Genel Hükümet
    - 3.2.2.2.1. Uluslararası Para Fonu Kredileri
      - 3.2.2.2.1.1. Kullanım
      - 3.2.2.2.1.2. Geri Ödeme
    - 3.2.2.2.2. Uzun Vade
      - 3.2.2.2.2.1. Kullanım
      - 3.2.2.2.2.2. Geri Ödeme
    - 3.2.2.2.3. Kısa Vade
  - 3.2.2.3. Bankalar
    - 3.2.2.3.1. Uzun Vade
      - 3.2.2.3.1.1. Kullanım
      - 3.2.2.3.1.2. Geri Ödeme
    - 3.2.2.3.2. Kısa Vade
  - 3.2.2.4. Diğer Sektörler
    - 3.2.2.4.1. Uzun Vade
      - 3.2.2.4.1.1. Kullanım
      - 3.2.2.4.1.2. Geri Ödeme
    - 3.2.2.4.2. Kısa Vade
- 3.2.3. Mevduatlar
  - 3.2.3.1. Merkez Bankası
    - 3.2.3.1.1. Uzun Vade
    - 3.2.3.1.2. Kısa Vade
  - 3.2.3.2. Bankalar
    - 3.2.3.2.1. Uzun Vade
    - 3.2.3.2.2. Kısa Vade

3.2.4. Diğer Yükümlülükler

4. Rezerv Varlıklar

4.1. Uluslararası Para Fonu Nezdindeki Varlıklar

4.2. Resmi Rezervler

4.2.1. Döviz Varlıkları

4.2.2. Menkul Kıymetler

Doğrudan yatırımlar

Doğrudan yatırım, yatırımcının yerleştiği olduğu ekonomi dışındaki bir ekonomide yaptığı uzun vadeli yatırımı gösterir. Burada yatırımcının kuruluşun sermayesinde % 10'dan (dahil) fazla paya sahip olması veya yönetiminde söz sahibi olması esastır.

Doğrudan yatırım alt hesabı, yabancı sermaye yatırımının yapıldığı ülke ve yabancı sermayeyi getiren ülke ayrımında, sermaye, karın sermayeye katılımı, diğer sermaye olarak üç alt hesap halinde sınıflandırılmaktadır. *Sermaye*, doğrudan yatırımcının ana merkezinin bulunduğu ekonomi dışındaki ekonomilerde yeni bir şirket kurulması, mevcut şirketlere iştirak edilmesi için getirdiği sermayeyi kayıt altına alır. *Kârın Sermayeye Katılımı*, doğrudan yatırımlardan elde edilen kârların dağıtılmaksızın sermayeye ilave edilmesini kayıt altına alır. *Diğer Sermaye ise* ana şirket ile yatırım yapılan şirket arasındaki borçlanmadan doğan yatırımları ifade etmektedir.

Yurtdışında Doğrudan Yatırımlar alt hesabında yurtiçinde yerleşik kişilerin, yurtdışında yerleşik bir şirket kurmak, kurulmuş bir şirkete ortak olmak, şube açmak yoluyla doğrudan yatırım amacıyla yaptıkları yatırımlar ile bu yatırımların tasfiyesi ve yurtdışında gayrimenkul alımları izlenmektedir. Bu veriler işlem bazında, yatırımın yapıldığı ülke, sektör ve kuruluş bilgilerini de içerecek şekilde banka raporlarından elde edilmektedir.

Yurtiçinde Doğrudan Yatırımlar, Türkiye'de sermaye, diğer sermaye ve gayrimenkul olmak üzere üç alt hesap halinde tutulmaktadır.

Yurtdışında yerleşik kişilerin, Türkiye'de yerleşik bir şirket kurmak, kurulmuş bir şirkete ortak olmak, şube açmak yoluyla doğrudan yatırım amacıyla Türkiye'ye getirdikleri sermaye tutarları ile karların sermayeye katılımı *Sermaye* alt hesabını oluşturmaktadır. Bu veriler; banka raporları, *Doğrudan Yatırım Anketi*, Hazine Müsteşarlığı kayıtlarından sağlanan nakdi ve aynı sermayeye ilişkin aylık veriler ile İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Günlük Bültenleri ve basına yansıyan haberlerden derlenmektedir.

Diğer sermaye alt hesabı, doğrudan yatırım yapan kuruluşun yatırım yaptığı kuruluşa sağladığı kredilerin kullanımları ile geri ödemelerinden oluşmaktadır. Veri kaynağı, özel sektörün yurtdışından kullandığı kredilerin kredi bazında ayrıntısına ilişkin banka raporlarıdır.

Gayrimenkul alt hesabı, yurtdışında yerleşik kişilerin Türkiye’de alım satımını yaptıkları gayrimenkul bedellerini göstermektedir. Veri kaynağı, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü’nün, alım satımı yapılan gayrimenkullerin ülke ayrımında sayılarına ilişkin kayıtları ile TÜİK tarafından gerçekleştirilen *Ziyaretçiler Gelir Anketi* çerçevesinde hesaplanan birim fiyatlarıdır.

Portföy yatırımları

Menkul değerlere yapılan yatırımlar olarak tanımlanan portföy yatırımları, genellikle devlet ya da özel kuruluşların bono ve tahvilleri ile hisse senedi ve diğer para piyasası araçlarını içermektedir. Doğrudan yatırım ile portföy yatırımları arasında bazı önemli farklılıklar vardır. Bunlar;

- Doğrudan yatırım durumunda, *şirket yönetimi ve denetiminde etkili* olunmaktadır. Oysa, portföy yatırımlarında yerleşik şirket üzerinde yönetim hakkı veya denetim söz konusu değildir. Bu yolla yerleşik şirket uluslararası piyasalardan kaynak sağlamış olur.
- Doğrudan yatırımlarda yatırımcının yatırım sermayesinin yanı sıra *üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini* de beraberinde getirebilmektedir. Portföy yatırımlarında ise yabancı yatırımcı sermayeden başka bir katkıda bulunmamaktadır.

Portföy yatırımları alt hesabı, varlık ve yükümlülük ana başlıkları altında; *hisse senetleri* ile *borç senetleri* ayrımında ve sektörel dağılımı da içerecek şekilde sınıflandırılmaktadır. Diğer bir ifade ile portföy yatırımları, yabancı sermaye yatırımları ve rezerv varlıklar kapsamı dışındaki hisse senetleri ve borç senetleridir.

Varlıklar alt hesabı yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışında alım satımını yaptıkları menkul kıymetleri kapsamaktadır. Verilere alım vaadiyle satım işlemleri ile yurtiçinde yerleşik kişilerin (örneğin Hazine Müsteşarlığı) yurtdışı piyasalarda ihraç ettiği menkul kıymetlerden alım ve satımları da dahildir. Sektörel ayrımı da yapılan bu verinin kaynağı banka raporlarıdır.

Yükümlülükler alt hesabında yurtdışında yerleşik kişilerin yurtiçi borsalarda alım satımını yaptıkları hisse ve devlet iç borçlanma senetleri (DİBS), yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışı piyasalarda tahvil ihracı yoluyla sağladığı borçlanma (örne-

ğın Hazine Müsteşarlığının ihraç ettiği Eurobond'lar) izlenmektedir. Tahvil ihraçlarının veri kaynağı, T.C. Merkez Bankası ve banka raporlarıdır. Hisse senetleri ve DİBS verileri saklama hizmeti veren bankaların raporlarından, menkul kıymet bazında, stok değer değişimlerinin kur ve fiyat değişimlerinden arındırılması yoluyla hesaplanmaktadır.

Finansal Türevler

Finansal türevler, bir dayanak varlığın değerine bağlı ancak bu dayanak varlıktan bağımsız olarak alım-satımı yapılan finansal araçlardır. Türev işlemler, ileri bir tarihte yapılacak alım-satımın şartlarını bugünden belirleyen ve tarafları hukuki olarak bağlayan sözleşmeler ile gerçekleştirilir. Bu sözleşmeler ödemeler dengesi metodolojisine göre vadeli ve opsiyon tipi sözleşmeler olmak üzere iki temel grupta toplanır.

Diğer Yatırımlar

Doğrudan yatırım, portföy yatırımları, finansal türevler ve rezerv dışında kalan diğer tüm sermaye hareketleri bu bölümde yer almaktadır. Portföy yatırımlarında olduğu gibi, varlık ve yükümlülük ayırımında, türlerine ve sektörüne göre alt ayrımlar bulunmaktadır. Bunlar;

- *Mal alım satımı şeklindeki ticari krediler*
- *Nakit Krediler*
- *Döviz mevcutları ve mevduat hesapları*
- *Diğer varlık ve yükümlülüklerdir.*

Yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışında yerleşik kişilere açtığı ticari ve nakit krediler, bankaların yurtdışı muhabirleri nezdindeki döviz varlıkları *Varlıklar alt hesabında* izlenmektedir. Varlıklar Alt hesabı şu bileşenlerden oluşmaktadır:

Ticari Krediler

Yurtiçinde yerleşik ihracatçıların yurtdışında yerleşik ithalatçılara yaptıkları vadeli mal satışları (Verilen Kredi) ile bu satışların vadelerinde tahsil edilen bedellerinden oluşmaktadır. Verilen krediler için veri kaynağı; TÜİK tarafından derlenen ihracatın vadeli ödeme şekilleridir. Ödemeler; ödeme vadelerine ilişkin olarak ihracatçı firmalarla gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre belirlenen vadelerde, hareketli ortalamalar yoluyla hesaplanmaktadır.

Krediler

Merkez Bankası ile bankaların yurtdışına açtıkları krediler ile bankaların muhabir ilişkileri olmayan bankalara yaptıkları plasmanlardan oluşmaktadır. Veri kaynağı Merkez Bankası ve banka raporlarıdır.

Bankaların Döviz Varlıkları

Merkez Bankası haricindeki bankaların yurtdışı muhabirleri nezdindeki döviz hesaplarındaki değişimlerini göstermektedir. Döviz hesaplarındaki değişim, gerek yurtdışında yerleşik gerek yurtiçinde yerleşik kişilerle döviz üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin tümünü yansıtmaktadır. Veri kaynağı banka raporlarıdır.

Diğer Varlıklar

Yabancı para üzerinden nakit alışverişin yoğun olarak yapıldığı bavul ticareti nedeniyle, yurtiçinde yerleşik kişilerin kasalarında bulundurdukları bankacılık sistemi kayıtlarına girmeyen tutarlardır. 2004 yılından itibaren sıfır kabul edilen bu verinin geçmiş yıllar için kaynağı bavul ticareti nedeniyle yapılan araştırmalardır.

Yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışında yerleşik kişilerden sağladıkları ticari ve nakit krediler ile Merkez Bankası ve bankalar nezdinde yurtdışı yerleşik işler adına açılan döviz hesapları **Yükümlülükler** alt hesabında izlenmektedir. Yükümlülükler alt hesabı şu bileşenlerden oluşmaktadır:

- **Ticari Krediler;** yurtdışında yerleşik ihracatçıların yurtiçinde yerleşik ithalatçılara yaptıkları mal satışları (kullanılan kredi) ile bu satışların vadelerinde yapılan ödemelerini (kredi ödemesini) içermektedir. Veri kaynağı, kullanımlar için; TÜİK tarafından derlenen mal mukabili ödeme sekline göre ithalat tutarı ile bankalar raporlarından elde edilen diğer vadeli ödeme şekillerine göre ithalattır. Ödemeler, ithalatçı firmalar nezdinde ödeme vadelerine ilişkin olarak gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre belirlenen vadelerde, hareketli ortalamalar yoluyla hesaplanmaktadır.
- **Krediler;** yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışında yerleşik kişilerden sağladığı nakit kredilerin (Uluslararası Para Fonu tarafından sağlananlar dahil) borçlu sektörler ve vadelerine göre dağılımını göstermektedir. Veri kaynağı T.C. Merkez Bankası ve banka raporlarıdır. Ayrıca, yurtdışından sağlanan kısa vadeli krediler ile özel sektör tarafından sağlanan uzun vadeli ticari ve nakit krediler, banka

raporlarından işlem bazında ayrıntılı olarak takip edilmekte ve dış borç istatistiklerine stok veri üretilmektedir.

- *Mevduatlar*; yurtdışında yerleşik kişilerin T.C. Merkez Bankası ve bankalar nezdindeki mevduatları bu kalemde yer almaktadır. T.C. Merkez Bankası nezdindeki mevduatlar, yurtdışında yerleşik vatandaşlarımıza ait Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları ile Süper Döviz Hesaplarının değişimlerinden oluşmakta, bankalardaki mevduatlar ise, yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşlar ile bankaların mevduatlarına ilişkin değişimi yansıtmaktadır. Veri kaynakları, T.C. Merkez Bankası ve banka raporlarıdır.

Rezerv Varlıklar Hesabı

Bu hesaba geçmiş yıllarda resmi rezervler hesabı denilmekteydi ve ödemeler bilançosunun dört ana hesabından bir tanesiydi. Ancak, son yıllarda IMF üyesi ülkelerde, bu hesap sermaye ve finans hesabının bir alt hesabı olarak kullanılmaya başlandı ve adı resmi varlıklar hesabı olarak değiştirildi.

Rezerv varlıklar hesabı, otonom hesaplardaki dengesizlikler sonucu çalışır. Eğer otonom hesaplarda bir açık varsa, rezerv varlıklar azalır. Fazla olduğu durumlarda ise rezerv varlıklar artar. Eğer otonom hesaplar birbirini dengeliyorsa, o zaman rezerv varlıkların toplam değerinde bir değişme olmaz. Örneğin cari işlemler hesabı 5 milyar dolar açık verdiğinde, doğrudan yatırımlar hesabı 5 milyar dolar fazla veriyorsa rezerv varlıklarının toplamında bir değişme olmayacaktır. Rezerv varlıklar hesabı başlıca beş alt hesaptan oluşmaktadır. Ancak, ülkeden ülkeye ve yıldan yıla bu alt hesaplarda değişiklikler olabilmektedir. Bazen çalışmayan hesaplar ödemeler bilançosuna hiç konulmaz. Alt hesaplar, Parasal altın, Özel Çekme Hakkı (SDR), IMF nezdindeki rezerv pozisyonu, döviz rezervleri ve diğer alacak haklarıdır. Bunlar maddeler halinde şöyle açıklanabilir:

- *Parasal Altın Rezervleri*, ülkenin parasal yetkilisinin elinde tuttuğu parasal altın rezervleridir.
- *Özel Çekme Hakları (SDR)*, IMF tarafından yaratılan ve üye ülkelerin kotaları çerçevesinde üye ülkelere rezerv sağlamak amacıyla tahsis edilen bir uluslararası rezerv seklidir.
- *IMF Nezdindeki Rezerv Pozisyonu*, üye ülkelerin IMF'deki rezerv pozisyonları, üye ülkelerin kredi dilimlerinden satın alışlarının toplamı olup, üye ülkeye her an ödenebilen tutarlardır. IMF'den satın

alınan tutarlar, döviz rezervlerinde artış, rezerv pozisyonunda azalışı göstermektedir.

- **Döviz Rezervleri**, parasal otoritenin elinde tuttuğu ödemelerde hemen kullanılacak yabancı paralar, menkul kıymetler ile yurtdışında geçerli çek, poliçe, senet ve benzeri ödeme araçlarından oluşmaktadır.
- **Diğer Alacak Hakları**, rezerv varlıklar içerisinde yukarıda sınıflananlar dışında kalan diğer rezerv varlıklarıdır. Örneğin, bankaların elinde tuttuğu rezerv varlıkların parasal yetkilinin kontrolüne girmesi durumunda bu başlıkta kaydedilir.

Türkiye’de rezerv varlıklar hesabının altında IMF nezdindeki rezerv varlıklar ile resmi rezervler olmak üzere iki hesap kullanılmaktadır. **Uluslararası Para Fonu Nezdindeki Varlıklar**, IMF nezdindeki rezerv varlıklardaki değişimi yansıtmakta olup en son yapılan kota değişimi 1999 yılında gerçekleşmiştir. **Resmi Rezervler** ise T.C. Merkez Bankası’nın yurtdışı muhabir mevcutlarındaki değişim ile portföy yönetimi amacıyla alım satımını yaptığı menkul kıymetlerden oluşmaktadır. Rezervlerdeki değişim, gerek yurtdışında yerleşik kişilerle gerek yurtiçinde yerleşik kişilerle döviz üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin tümünü yansıtmaktadır. Rezerv varlıklar hesabının veri kaynağı T.C. Merkez Bankası raporlarıdır.

Ülkelerin en fazla tuttukları rezerv, dövizdir. Dış açıklar olduğunda döviz rezervlerinde azalma, dış fazlalar olduğunda da döviz rezervlerinde artış olabilir. Ancak, döviz rezervlerindeki değişim, özellikle merkez bankalarının döviz piyasalarına yapacakları müdahalelere göre değişmektedir. Bunun, mal ve hizmet ticareti ve sermaye hareketleri ile de yakından ilgisi vardır. Eğer, ülkeye fazla miktarda döviz girmişse ve döviz kurları düşüyorsa, merkez bankası döviz piyasasından döviz alarak bir döviz talebi yaratır ve döviz kurlarının düşmesini engeller. Bu arada resmi döviz rezervlerinde bir artış olur. Eğer ülkeden daha fazla döviz çıkmışsa ve talep baskısından dolayı kurlar yükseliyorsa, merkez bankası döviz satarak bir döviz arzı yaratır ve döviz kurlarının yükselmesini engeller. Bu durumda da resmi döviz rezervlerinde azalma olur. Ülkeler resmi döviz rezervlerini çeşitli ülke paraları cinsinden tutabilirler. Hangi ülkenin parasını daha fazla tutacakları o paranın istikrarının yanı sıra, o ülke ile yapılan ticaret hacmine ve dengesine de bağlıdır. Dünya’da resmi döviz rezervlerinin büyük bir kısmı dolar olarak tutulmaktadır.

Parasal altınlar da önemli bir rezerv kaynağıdır. Altın para sistemi olmamasına rağmen ülkeler, herhangi bir borcuna karşılık altın verebilmekte veya alacağına karşılık altın alabilmektedir. Döviz ihtiyaçları olduğunda altın satarak döviz elde

edebilirler. Dövizlerini altına da dönüştürebilirler. Bu işlemler sırasında altınlar bir ülkeden diğerine fiziki olarak taşınabilir ve aynı zamanda mülkiyetleri de devredilebilir. Taşıma maliyetlerinden dolayı genellikle ikincisi tercih edilmektedir. Londra, Paris, Bern gibi güvenli yerlerdeki büyük bankaların kasalarında altınlar saklanır. Bir ülke başka bir ülkeye altın verirken, bir yazıyla altınları hangi ülkeye devredeceğini o merkeze bildirir. Altınlar diğer ülkenin hesabına kaydedilerek işlemler tamamlanmış olur. Uluslararası ödemelerde kullanılan altınlar, belirli bir standardı olan ve eşya haline dönüştürülmemiş altınlardır. Altından yapılmış, saat, yüzük, gözlük çerçevesi gibi eşyalar mal olarak kabul edilir ve mal ticareti hesabına kaydedilir. Döviz rezervlerindeki benzer şekilde altın rezervlerinde de değişimler olabilmektedir.

Özel çekme hakları olan IMF'deki SDR'ler de resmi rezerv olarak kabul edilir. SDR ile ilgili bilgiler IMF bölümünde verilmiştir. SDR'ler iki parti halinde, uluslararası likidite sorununu çözmek için çıkarılmış ve üye ülkelerin hesaplarına fona iştirakleri oranında geçirilmiştir. Bir borcun ödenmesinde kullanılabileceği gibi, alacağı karşılık da kabul edilmektedir. Dolayısıyla SDR'ler otonom işlemlerde kullanılmış ise, miktarında artış veya azalışlar olabilir. Her an kullanıma hazır oldukları için resmi rezerv olarak kabul edilirler.

IMF rezerv pozisyonu da dış açıkların kapatılmasında kısa vadeli olarak kullanıldığı için resmi rezerv olarak kabul edilir. Bu, IMF'nin birinci dilim kredi tranşıdır. Performans kriterlerine, niyet mektubu ve stand by antlaşmalarına tabi değildir. Alacağı kredi ülkenin kotasının %25'i kadardır. Kredi aldıkça bu kaynak azalır, geri ödeme yapıldıkça eski haline doğru yükselir.

C) Net Hata ve Noksan Hesabı

Ödemeler dengesinin her işlemin iki ayrı işaretle (alacak ve borç kaydı) kaydedildiği bir muhasebe sistemi olması nedeniyle, ödemeler dengesi konusu her işlem, mahiyeti itibarıyla ilgili kaleme kaydedilirken, karşı kaydının da bir başka bir hesapta yer alması, yani, her işlemin eşit değerde alacak ve borç kayıtlarıyla kaydedilmesi, böylece Cari İşlemler Hesabının her zaman Sermaye ve Finans Hesaplarına mutlak değer olarak eşit olması gerekmektedir. Ancak, uygulamada; bu teorik sonuca ulaşmak her zaman mümkün olmamaktadır. Verilerin değişik kaynaklardan elde edilmesi, değerlendirme, ölçme ve kayıt zamanı farklılıkları yaratmakta; sonuç itibarıyla oluşan farklar Net Hata ve Noksan (NHN) kalemine *kalıntı* şeklinde yansımaktadır. Örneğin dış ticarete ilişkin mal hareketlerinin gümrük kayıtlarından elde edilmesine karşın ödemelerin banka kayıtlarından alınması, işlemlerin karşılıklı kayıtlarının aynı değerle kaydedilmesini zorlaştırmaktadır. Gümrük kayıtlarında fatura değerine göre 100 birim olarak görülen ihracat mal bedelinin, ihracatçının

yurtiçinde yerleşik bankadaki hesabına 70 birim olarak gelmesi, kalan 30 birim tutarındaki kısmının ise yurtdışındaki bir banka nezdindeki hesabında kalması halinde, bankalar sisteminden alınan veriler içerisinde görülmeyen 30 birimlik tutar NHN kalemine yansımaktadır. Bu şekilde oluşan NHN ancak 30 birimlik tutarın da yurda getirilmesi halinde daha sonraki bir dönemde giderilmektedir. NHN kaleminin varlığına neden olabilecek bir diğer örnek turizm gelir ve giderlerinin hesaplanabilmesi için yürütülen anket çalışmaları olabilmektedir. Anket sonucundan hesaplanan 100 birimlik turizm gelir veya gideri, banka varlıklarında 100 birimlik artış veya azalış olarak yansımamışsa aradaki fark NHN kaleminde görülecektir.

Sonuç olarak denge; alacak veya borç kayıtlarının birbirine eşit olmaması sonucunda ortaya çıkan farkın Net Hata ve Noksan hesabına yansımaları ile gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle, NHN kalemi ayrıca hesaplanan bir kalem olmayıp, (+) ve (-) kayıtların arasındaki farktan oluşan bir kalıntıdır.

Demek ki, istatistiki farklar olarak da adlandırılan bu hesap, ödemeler bilançosu istatistiklerini muhasebe anlamında denkleştirmek amacıyla tek taraflı olarak kullanılır. Kayıt tekniği olarak otonom işlemler ile rezerv hareketleri mutlak değer olarak birbirine eşitlenmelidir. Ancak, toplanan istatistik ve diğer bilgilerle bu eşitlik sağlanamayabilir. Bunun bazı nedenleri vardır. Bunlar;

- Gümrük beyannamelerinden elde edilen ihracat ve ithalat rakamları gerçeği yansıtmayabilir. Kaçakçılık yapmak veya dış ticaret kısıtlamalarından kurtulmak için *yanlış beyanlarda* bulunulabilir. Aynı şekilde sermaye ve döviz kaçaklığından da bahsedilebilir.
- *Tahmin ve anket yoluyla her zaman isabetli bilgiler elde edilemez.* Devletin vergi koyabileceğini veya başka türlü bir zarara uğrayacağını düşünenler anketörlere gerçek bilgileri vermekten kaçınırlar.
- Dış ekonomik ilişkiler farklı dövizler cinsinden yapılabilmektedir. Diğer dövizlerin dolara dönüştürülmesi farklı zamanlarda yapılabilir. Dönüştürme zamanındaki *kur farklılıkları* da istatistiki hatalara neden olabilir.
- Bir ihracatın yapılması ile malların ülke dışına çıkması arasında *zaman farkı* olabilir. Benzer şekilde mallar ihraç edildiğinde karşılığı olan dövizlerin girişi farklı zamanlara ve farklı bilanço dönemlerine denk gelebilir.
- Bazen veri kaynaklarındaki bilgiler onları işleyenler *tarafından yanlış okunabilir veya yanlış yazılabilir.* Bilgileri işleyen elemanların dış tica-

ret bedellerinden birini, bir sıfır eksik okumaları veya bilgisayara bir sıfır eksik girmeleri istatistiki farklar ortaya çıkarır. Gümrüklerden alınan bilgilerin veya belgelerin işlenmesi tamamen de unutulabilir.

İşte, hatalar, unutmalar, eksikler, gecikmeler, eksik bilgi alma, kaçakçılık gibi olaylardan dolayı otonom hesapların toplamı ile rezervler hareketleri hesabının toplamı mutlak değer olarak birbirini tutmayabilir. Bu durumlarda net hata ve noksan hesabının bir tarafına tek kalem olarak dönem sonu itibarıyla kayıt düşülür.

Bu hesap ödemeler bilançosunun muhasebe anlamında da olsa, dengesini sağlamaya yardımcı olduğu için denkleştirici hesap olarak kabul edilmektedir.

5.ÖDEMELER BİLANÇOSUNDAKİ DENGELER

Ödemeler bilançosunda, *temel denge*, *likidite dengesi* ve *resmi rezervler dengesi* olmak üzere üç denge vardır. Bunlar aşağıda açıklanmıştır.

a)Temel Denge

Cari işlemler hesabı ile uzun vadeli sermaye hesaplarının toplamından oluşur. Ekonomideki uzun vadeli yapısal değişimleri gösterir. Kısa vadeli spekülasyon ve raslantısal dalgalanmaların etkisi bu dengede görülmez. Bu denge otonom hesapların toplamı olarak da ifade edilebilir. Bu yüzden temel çizgi temel dengenin altından çizilir. Burada kısa vadeli sermaye hareketleri, denkleştirici olduğu kabul edilerek, çizgi altına alınır.

Çizgi üstündeki kalemlerde, borçlar toplamı alacaklar toplamını geçiyorsa, diğer bir ifade ile negatif kayıtlar pozitif kayıtlardan daha fazla ise aradaki fark kadar ülkenin *temel denge açığı* vardır. Ters durumda, alacaklar toplamı yani pozitif kayıtlar daha fazla ise aradaki fark kadar *temel denge fazlası* vardır. Açıklar çizgi altındaki kısa vadeli sermaye ve resmi rezervlerden finanse edildiği için kısa vadeli borçların artması ve resmi rezervlerin azalması (bir tanesi veya ikisi birden olabilir) söz konusudur. Fazlalar ise kısa vadeli borçları azaltır ve resmi rezervleri (bir tanesi veya ikisi birden olabilir) artırır.

Bu denge Türkiye ve İngiltere gibi ülkelerde kullanılmakta, ABD’de son yıllarda kullanılmamaktadır.

b)Likidite Dengesi

Temel dengeye, kısa vadeli özel likit olmayan sermaye ve IMF’in SDR tahsisinin eklenmesiyle bulunur. Bu hesaplara net hata ve noksan hesabı da eklenerek

hepsi birden çizgi üstüne kaydedilir. Bunun nedeni, kısa vadeli özel likit olmayan sermaye ve SDR hareketlerinin, dış ticaretin finansmanından kaynaklanmasıdır.

c)Resmi Rezervler Dengesi

Likidite dengesine, kısa vadeli özel likit sermaye hareketlerinin eklenmesiyle bulunur. Böylece, bütün uluslararası özel işlemler çizgi üstüne kaydedilir. Çizginin altında ise resmi rezervler hesabı ile onun alt hesapları yer alır. Denkleştirici olarak sadece resmi rezervler hesabı kabul edilir. Bu dengenin hesaplanmasının amacı, milli paranın veya dövizin değerinde gelecekteki muhtemel değişimleri ölçmektir. Örneğin merkez bankasının dolar rezervleri arttıkça, fazlasını satmak isteyebilir. O zaman da dolar kuru düşer yani milli para değer kazanır.

6.ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU

Son yıllarda uluslararası yatırım pozisyonu adlı bir tablo ödemeler bilançosu istatistiklerinin yanında yayınlanmaya başlanmıştır. Bu tablo, bir ülkenin yurtdışı varlık ve yükümlülüklerinin belli bir tarihteki stok değerlerini gösterir. IMF'nin belirlediği tanım, kapsam ve sınıflandırmalara göre merkez bankası tarafından oluşturulur. Tablo varlık ve yükümlülük kalemlerinden oluşur. Türkiye'de yerleşik kişilerin yurtdışında yerleşik kişilerden alacakları ile yurtdışında yerleşik kişilere olan yükümlülüklerini göstermektedir. Aslında ödemeler bilançosunun Sermaye ve Finans Hesaplarının altındaki finans hareketleri ile yakından ilişkilidir. Ancak birbirinin tamamen aynı değildir. Ödemeler bilançosundaki rakamlar belirli bir andaki durumu gösterir, yani stok kavramdır. Uluslararası yatırım pozisyonu ise yıl içinde ortaya çıkan mali akımları da gösterir. Yani bir akım kavramdır. Tablo, Türkiye'de 2008 yılı Mayıs ayına kadar yıl sonları itibarıyla açıklanmıştır. Bu tarihten itibaren aylık olarak yayınlanmaya başlanmıştır.

Bu tablo sayesinde bir ülkenin dış varlıkları ile dış yükümlülüklerini karşılaştırma mümkün hale gelir. Varlıklar yükümlülüklerden daha fazla ise, demek ki bu ülke yabancı ülkelere daha fazla yatırım yapmıştır. Eğer yükümlülükler varlıklardan daha fazla ise ülkenin dış borcu var demektir.

Yıl sonları itibarıyla hazırlanan tablo *Varlıklar* ve *Yükümlülükler* olmak üzere başlıca iki bölümden oluşmaktadır. Varlık ve yükümlülükler sermaye şekline göre dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar:

- *Doğrudan yatırımlar*
- *Portföy yatırımları*

- *Diğer yatırımlar*
- *Rezerv varlıklar*

Bunlardan Rezerv Varlıklar dışındaki diğer kalemler, hem Varlık ve hem de Yükümlülük ayrımında,

- *Doğrudan Yatırımlar, yatırımın yönüne göre;*
- *Portföy Yatırımları, sektör ve mali araca göre;*
- *Diğer Yatırımlar ise mali araç, sektör ve vadeye göre*

alt gruplara ayrılmaktadır.

Sektörler, dört başlık gruptan oluşmaktadır. Bunlar;

- *Parasal otorite (Merkez Bankası)*
- *Genel Hükümet (Merkezi hükümet ve ona bağlı teşkilatlar, mahalli idareler vb.)*
- *Bankalar (Kamu ve özel bankalar)*
- *Diğer sektörler (Kamu İktisadi Teşebbüsleri-KİT'ler ve Özel Sektör)*

Vadeler ise, bir yıla kadar olanlar kısa vade, bir yıldan uzun olanlar ise uzun vade olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu tablosu hakkındaki güncel veriler www.tcmb.gov.tr adresinden elde edilebilir.